

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА**

СОБЧЕНКО ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.026-025.14:80 (043.3)

**ДИДАКТИЧНА СИСТЕМА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ
СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

13.00.09 – теорія навчання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Полтава – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
ТКАЧОВА Наталія Олександрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри освітології та
інноваційної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук
КОНОНЕЦ Наталія Василівна,
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі», доцент кафедри
педагогіки та суспільних наук;

доктор педагогічних наук, професор
ОСАДЧЕНКО Інна Іванівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, професор кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту;

доктор педагогічних наук, професор
ПРОШКІН Володимир Вадимович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри комп'ютерних наук і математики.

Захист відбудеться 17 вересня 2021 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 44.053.03 у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка за адресою: вул. Остроградського, 2, ауд. № 208, м. Полтава, 36003.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці імені М. А. Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003) та на офіційному WEB-сайті закладу за покликанням: <http://pnpu.edu.ua>.

Автореферат розіслано 16 серпня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. А. Семеновська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Інтенсивна інформатизація всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства зумовлює необхідність кардинальної модернізації вищої освіти на засадах активного використання інноваційних комп'ютерних технологій. Одним із перспективних шляхів вирішення цього завдання є впровадження змішаного навчання, що дає змогу оптимально поєднати онлайн та офлайн-формати його реалізації, а як наслідок – значно підвищити ефективність освітнього процесу, надати навчальній діяльності студентів особистісно орієнтованого характеру. У сучасних суспільно-економічних реаліях роль і значення змішаного навчання ще більше зросли внаслідок уведення карантинних обмежень через пандемію COVID-19.

Необхідність активного впровадження комп'ютерних освітніх технологій, раціонального сполучення традиційного й дистанційного навчання здобувачів вищої освіти детермінується вітчизняними нормативними документами, що регулюють її здійснення, зокрема закони України «Про освіту» (ред. 2020), «Про вищу освіту» (ред. 2020), «Про Національну програму інформатизації» (ред. 2020), Положення про дистанційне навчання (ред. 2020), Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року (проект 2021), Концепція розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації (2021), Опис рамки цифрових компетентностей для громадян України (2021), Рекомендації МОН України щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти (2020), Лист МОН України №1/9-249 щодо організації поточного, семестрового контролю та атестації здобувачів освіти із застосуванням дистанційних технологій (2020) тощо.

Відзначимо, що проблема змішаного навчання є актуальною для здобувачів різних спеціальностей. Проте особливо гостро вона постає перед викладачами, які працюють на філологічних факультетах, що зумовлено насамперед специфікою філологічного знання та зростанням його ролі в духовному розвитку сучасного українського суспільства.

З'ясовано, що в означеному ракурсі окреслена проблема предметно не досліджувалася. Відтак наразі проведено низку ґрунтовних досліджень, що склали загальну теоретичну базу для її вивчення, зокрема в наукових працях: окреслено шляхи й перспективи подальшої диджиталізації освіти (О. Буров, Р. Гуревич, М. Жалдак, М. Кадемія, В. Кухаренко, С. Семеріков, О. Спирін, Ю. Триус, Л. Шевченко та ін.); висвітлено питання використання активних й інтерактивних методів навчання в закладах вищої освіти, у тому числі у форматі онлайн (К. Біницька, Л. Борисова, Т. Бороненко, Ф. Бурханова, С. Гараєва, І. Гуляєва, І. Дичківська, В. Євтушевський, Г. Кайсіна, М. Кларкін, М. Мохова, Л. Пескова, С. Родіонова, А. Стрюк, Н. Ткачова, В. Федотова, Л. Штефан та ін.); з'ясовано специфіку використання хмаро орієнтованих сервісів навчального призначення як засобу підвищення якості освіти (Н. Житеньова, О. Коротун, Г. Кравцов, С. Литвинова, В. Прошкін, М. Шишкіна та ін.); схарактеризовано проблеми й особливості реалізації електронного навчання (В. Биков, К. Бугайчук, М. Голишева, С. Єрошкін, В. Олійник, І. Рудінський, Б. Шуневич та ін.);

обґрунтовано теоретичні та практичні аспекти здійснення дистанційного навчання в закладах освіти (О. Алексєєв, А. Андрєєв, В. Ващенко, П. Віліатан, А. Катаєв, Д. Кларк, О. Полат, Д. Пейнтер, А. Ракітов, Є. Смирнова-Трибульська, Н. Тверезовська, А. Хуторський, Р. Шанк, О. Шушаріна та ін.); схарактеризовано основні способи та педагогічні технології створення дистанційних навчальних курсів (Г. Балл, О. Рибалко, Н. Сиротенко, О. Сорока та ін.); розкрито тенденції подальшого розвитку дистанційного навчання в закладах вищої освіти (В. Гондюл, М. Гриньова, Т. Гусак, О. Даниско, В. Жулькевська, І. Клименко, Г. Козлакова, Н. Кононец, К. Корсак, В. Мокляк, О. Огієнко, І. Осадченко, Л. Рибалко, Л. Семеновська, П. Стефаненко, А. Цина, Н. Шиян та ін.).

У наукових доробках також представлено результати історико-педагогічного аналізу проблеми становлення й розвитку змішаного навчання у вітчизняній і зарубіжній вищій школі (Т. Азіатцева, Г. Атанов, Т. Гарбуз, П. Дмитренко, Н. Захарова, Г. Кречетнікова, Т. Носкова, Т. Павлова, Ю. Пасічник, О. Сабаєва, П. Таланчук, М. Танась, О. Третяк, Р. Шаран, В. Шейко, А. Юдінцова, О. Яковлева та ін.), обґрунтовано теоретико-методологічні й методичні засади навчання студентів-філологів в умовах інформатизації (Г. Алексєєва, М. Байда, С. Данилюк, Г. Дегтярьова, Т. Крамаренко, Н. Куцина, С. Процька, Н. Сорокіна, Г. Шиліна та ін.). Цінним кластером під час наукового пошуку стали наукові праці, присвячені висвітленню таких питань змішаного навчання в закладах освіти: проектування процесу його здійснення й методики реалізації (В. Ланських, В. Лукін, Н. Морзе, В. Свиридчук та ін.); характеризування науково-методичних підходів і стратегій впровадження змішаного навчання у вищу школу (Т. Бодненко, Т. Дибська, Ю. Капустін, К. Лісецький, Н. Ломоносова, М. Львов, Н. Морзе, Н. Рашевська, А. Стрюк, Г. Ткачук, та ін.); аналіз можливостей застосування елементів змішаного навчання в процесі викладання різних навчальних дисциплін (Я. Василенко, В. Галан М. Гром'як, А. Фандєєва та ін.); розкриття особливостей реалізації змішаного навчання в умовах карантинних обмежень (С. Волошинов, О. Курок, В. Круглик, О. Луценко, Г. Лученко, В. Осадчий, К. Осадча, О. Повстун, С. Симоненко та ін.) тощо.

Отже, можна підсумувати, що вчені зробили вагомий внесок у вивчення проблеми змішаного навчання у вищій школі. Натомість огляд джерельної бази дослідження засвідчує відсутність комплексних наукових розвідок проблеми змішаного навчання здобувачів вищої філологічної освіти.

Доцільність вивчення обраної теми підсилюється також потребою розв'язання низки виявлених суперечностей, зокрема:

на рівні концептуалізації сучасної освіти:

– між об'єктивною потребою інтенсивної комп'ютеризації вищої освіти й нерозробленістю концептуально-методологічних засад реалізації змішаного навчання у закладах вищої освіти;

на рівні визначення цілей вищої освіти:

– між актуальною необхідністю увідповіднення української системи вищої освіти світовим та загальноєвропейським нормам і стандартам та слабким поширенням у цій освіті інноваційних освітніх технологій;

– між значним потенціалом змішаного навчання як засобу підвищення якості вищої освіти й недостатнім використанням цього потенціалу у вищій школі;
на змістово-процесуальному рівні:

– між доцільністю активного використання інноваційних інформаційно-цифрових освітніх технологій, спрямованих на оптимізацію процесу навчання, та несистемним застосуванням їх в освітньому процесі ЗВО;

– між декларуванням важливості оновлення змісту й організації навчання студентів філологічних спеціальностей і реальним станом реалізації вищої філологічної освіти;

– між прагненням майбутніх фахівців-філологів до активної самоосвіти й відсутністю в них готовності до її здійснення в межах змішаного навчання;

на методичному рівні:

– між доцільністю визначення методичних засад змішаного навчання майбутніх фахівців філологічного профілю й недостатнім розробленням навчально-методичного забезпечення цього процесу;

на технологічному рівні:

– між суспільним запитом на широке застосування технологій змішаного навчання в організації вищої філологічної освіти й епізодичним використанням цих технологій в освітньому процесі її здобувачів.

Ураховуючи актуальність означеної проблеми, її недостатню теоретичну і практичну розробленість, а також необхідність подолання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Дидактична система змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукової діяльності Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди в межах науково-дослідницької теми: «Інноваційні технології в підготовці фахівців різних галузей» (№ 0120U104987).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 9 від 28 жовтня 2016 р.) та узгоджено рішенням Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 107 від 25 лютого 2021 р.).

Мета дослідження полягає в розробленні, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці дидактичної системи змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження:

1. З'ясувати стан наукової розробленості проблеми реалізації змішаного навчання у закладах вищої освіти.

2. Науково обґрунтувати концепцію й методологічні засади проблеми змішаного навчання студентів-філологів у вищій школі.

3. На підставі аналізу наукової літератури визначити суть змішаного навчання, проаналізувати різні його моделі.

4. Розкрити специфіку організації змішаного навчання студентів філологічного профілю.

5. Розробити й теоретично обґрунтувати дидактичну систему змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

6. Створити навчально-методичне забезпечення реалізації дидактичної системи змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладі вищої освіти.

7. Експериментально перевірити ефективність розробленої дидактичної системи змішаного навчання студентів філологічного профілю у вищій школі.

Об'єкт дослідження – процес навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – теоретичні й методичні засади змішаного навчання студентів-філологів у вищій школі.

Концепція дослідження ґрунтується на розумінні об'єктивної необхідності реалізації змішаного навчання студентів у закладах вищої освіти, а також на сучасних наукових уявленнях про високу соціальну роль фахівців гуманітарного профілю в подальшому духовному розвитку українського суспільства. Провідна ідея концепції полягає у визначенні нагальної потреби сьогодення в упровадженні у вищій школі теоретично обґрунтованої й експериментально перевіреної дидактичної системи змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей, що дає змогу оптимально поєднувати методи й форми організації цього процесу в онлайн і офлайн-форматах.

Концепція містить чотири взаємопов'язані *концепти*, що сприяють реалізації провідної ідеї дослідження.

Методологічний концепт становлять фундаментальні наукові ідеї про діалектичний взаємозв'язок та взаємозумовленість педагогічних явищ і процесів, особистість як суб'єкта активної діяльності та ставлень, розвиток особистості в навчальній діяльності (А. Алексюк, Н. Бібік, В. Бондар, А. Вербицький, С. Вітвіцька, С. Гончаренко, І. Зимня та ін.), а також базові положення системно-синергетичного (П. Анохін, В. Афанасьєв, І. Блауберг, І. Войнович, С. Гончаренко, Б. Житник, Б. Куял, Я. Скалкова, З. Філончук, Г. Хакен, В. Харитонова та ін.), компетентнісного (Л. Паращенко, О. Пометун, О. Овчарук, О. Савченко та ін.), особистісно-діяльнісного (Є. Бондаревська, В. Горова, А. Губа, О. Пєхота, О. Попова, С. Тарасова, Т. Шамова та ін.), герменевтичного (Р. Атаханов, В. Загвязинський, А. Закірова, О. Новикова та інші), ресурсного (Б. Гершунський, Н. Кононец, В. Лозова, С. Микитюк, Л. Рибалко та ін.), ергономічного (Н. Карапузова, Д. Костюкевич, О. Мокрогуз, О. Молибог, В. Наумчик, В. Савченко та ін.), середовищного (О. Артюхіна, Ю. Бойчук, В. Желанова, К. Кречетніков, А. Самодрин, І. Шендрік та ін.) наукових підходів.

Теоретичний концепт дослідження формує система ідей, теоретичних положень, вихідних понять, що покладено в основу вивчення порушеної проблеми, зокрема таких: дидактичні засади організації та функціонування освітнього процесу у вищій школі (А. Алексюк, В. Буряк, А. Вербицький, І. Зязюн, Н. Ничкало, М. Пісоцька, О. Попова, О. Савченко, Н. Ткачова та ін.); теоретичні положення про становлення, розвиток і організацію дистанційного та змішаного

навчання (К. Бугайчук, В. Гуревич, М. Кадемія, В. Калачова, В. Кухаренко, О. Огієнко, Т. Пилаєва, І. Романенко, О. Сук, Д. Сумцов, П. Стефаненко, Г. Ткачук, Л. Шевченко та ін.); наукові узагальнення щодо моделей, методів та засобів змішаного навчання (В. Биков, Т. Бодненко, Е. Крістенсен, О. Маккензі, Н. Морзе, С. Ніппер, Н. Рашевська, С. Семеріков, О. Спін, Д. Тейлер та ін.); наукові ідеї про здійснення ефективної підготовки студента-філолога в умовах інформатизації (М. Байда, Т. Крамаренко, Н. Куцина, С. Процька, В. Прошкін, Н. Сорокіна, Г. Шиліна та ін.); методика навчання студентів філологічного профілю (І. Гриценко, Л. Коваль, О. Малихін, О. Осова, І. Соколова, О. Циганок та ін.); вимоги до створення комбінованого освітнього середовища у вищій школі із включенням до його складу інноваційних онлайн-технологій (Г. Балл, А. Ракітов, О. Рибалко, Н. Сиротенко, Є. Смирнова-Трибульська та ін.); сучасні концепції педагогічної діагностики й освітнього моніторингу (Б. Гершунський, З. Рябова, І. Лернер, О. Ляшко, І. Підласий, П. Підкасистий, Т. Щєбликіна та ін.).

Методичний концепт передбачає визначення навчально-методичного забезпечення реалізації дидактичної системи змішаного навчання студентів-філологів у вищій школі, відбір найбільш ефективних моделей, форм і методів організації цього процесу.

Практичний концепт забезпечує перевірку ефективності розробленої автором дидактичної системи змішаного навчання студентів-філологів у вищій школі, визначення практичних підходів до здійснення цього процесу.

Провідну ідею й основні концептуальні положення дослідження відбито в **загальній гіпотезі**, яка полягає в тому, що рівень навчальних досягнень студентів-філологів можна підвищити завдяки використанню в освітньому процесі вищої школи науково обґрунтованої дидактичної системи змішаного навчання, побудованої на основі інтеграції її концептуально-цільового, змістовно-організаційного та діагностично-результативного блоків та перетворення майбутніх фахівців на активних суб'єктів власного професійного й особистісного становлення.

Загальну гіпотезу конкретизовано в **часткових припущеннях**, які передбачають, що підвищення рівня навчальних досягнень майбутніх фахівців-філологів можливе, якщо:

- обґрунтування й реалізація системи змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти відбуватиметься на засадах системно-синергетичного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного, ресурсного, ергономічного, герменевтичного й середовищного підходів;

- дидактична система змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти комплексно охоплює всі його структурні компоненти (мету й завдання, зміст та організацію цього процесу, механізм коригування виявлених у ньому недоліків, зовнішнє та внутрішнє середовище, систему відносин між суб'єктами, специфічні особливості процесу управління на різних рівнях їхньої взаємодії);

- упровадження розробленої системи змішаного навчання студентів-філологів буде здійснюватися на основі врахування сучасних тенденцій

диджиталізації вищої освіти і специфіки філологічного знання та охоплюватиме весь термін їхнього навчання у вищій школі.

Для вирішення поставлених завдань на різних етапах наукового пошуку використано комплекс **методів** дослідження: *теоретичних*: аналіз, синтез, порівняння, зіставлення – для вивчення наукової й методичної літератури, нормативних документів для з'ясування стану теоретичної розробленості досліджуваної проблеми; узагальнення – для визначення понятійно-категоріального апарату дослідження, формулювання його основних концептуальних положень і висновків; моделювання, структурування – для розроблення дидактичної системи змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти, визначення її структурних блоків; *емпіричних*: пілотне дослідження – для з'ясування стану реалізації змішаного навчання студентів філологічних факультетів у вищій школі; анкетування, бесіди, педагогічне спостереження, самооцінювання, тестування для визначення динаміки в навчальних досягненнях студентів, педагогічний експеримент для перевірки ефективності розробленої дидактичної системи змішаного навчання; *математичної статистики* – для опрацювання отриманих даних і встановлення кількісних залежностей між явищами та процесами, що досліджуються.

Експериментальна база дослідження: дослідно-експериментальна робота проводилася впродовж 2016–2020 рр. на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягають у тому, що *вперше*: цілісно досліджено й розв'язано актуальну науково-прикладну проблему змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти на засадах системно-синергетичного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного, ресурсного, ергономічного, герменевтичного й середовищного підходів; з'ясовано стан теоретичної та практичної розробленості проблеми змішаного навчання студентів-філологів у закладах вищої освіти; теоретично обґрунтовано концепцію здійснення змішаного навчання здобувачів вищої філологічної освіти у вищій школі; на основі виявлення суті філологічного знання розкрито специфіку змішаного навчання студентів-філологів; розроблено й теоретично обґрунтовано дидактичну систему змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти, що включає такі блоки: концептуально-цільовий (мета, завдання, науково-методологічні підходи, функції системи, принципи реалізації змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей); змістовно-технологічний (структурні компоненти навчальних досягнень здобувачів вищої філологічної освіти, етапи й організаційно-дидактичні умови реалізації їхнього змішаного навчання, відповідний дидактичний інструментарій: моделі, методи, форми, засоби навчання); діагностично-результативний (критерії, показники, рівні, методи діагностики й діагностичні методики, а також очікуваний результат реалізації системи); виявлено організаційно-дидактичні умови, що забезпечують ефективну реалізацію змішаного навчання студентів-філологів (створення

комбінованого освітнього середовища; здійснення спеціальної підготовки викладачів до реалізації змішаного навчання здобувачів вищої філологічної освіти; забезпечення поєднання моніторингу та самомоніторингу навчальних досягнень студентів засобами змішаного навчання); створено й експериментально перевірено навчально-методичне забезпечення дидактичної системи змішаного навчання студентів-філологів.

Уточнено: визначення поняття «змішане навчання студентів філологічних спеціальностей» як цілеспрямованої взаємодії здобувачів вищої філологічної освіти та викладачів, що спрямовується на досягнення сформульованих завдань освітнього процесу з урахуванням специфіки філологічного знання й яке передбачає оптимальне поєднання навчальної діяльності її суб'єктів у режимі онлайн та офлайн; змістове наповнення структурних компонентів (мотиваційно-цільовий, когнітивно-процесуальний, особистісно-ціннісний) навчальних досягнень здобувачів вищої філологічної освіти як результату цього навчання.

Набули подальшого розвитку: моделі («ротаційна», «гнучка», «особистісно орієнтована модель», «модель збагаченого віртуального середовища»), методи (синхронні й асинхронні; активні та інтерактивні), засоби (традиційні, мультимедійні, мобільні, сервіси, освітні платформи), форми (аудиторні й позааудиторні; індивідуальні, групові та колективні) змішаного навчання студентів філологічного профілю у вищій школі відповідно до сучасних освітніх реалій.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в доведенні сформульованих теоретичних положень і висновків до конкретних рекомендацій щодо організації й реалізації змішаного навчання студентів філологічного профілю у вищій школі, які представлено в одноосібній монографії «Змішане навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти: історія, теорія, практика, перспективи» та статтях у колективних зарубіжних монографіях «Educational Studios: Theory and Practice» (Prague, Vienna, 2018) та «Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School» (Prague, 2020); в авторських посібниках «Дидактика», «Педагогіка», «Педагогічна майстерність учителя», збірнику тестових завдань для діагностування й оцінювання навчальних досягнень здобувачів освітнього ступеня «магістр» з навчальної дисципліни «Педагогіка», довіднику для здобувачів вищої освіти та викладачів «Харківські інноваційні школи»; у п'яти збірках методичних рекомендацій для здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня 1, 2, 3, 4 курсів навчання з питань проходження виробничої (педагогічної) практики, виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни «Педагогіка. Модуль "Дидактика"», «Провайдинг цифрового освітнього середовища»; у двох збірках методичних рекомендацій для здобувачів освіти другого (магістерського) рівня 1 курсу навчання виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни «Педагогіка. Модуль "Педагогіка вищої школи"», «Педагогіка НУШ».

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка про впровадження № 01/10-365 від 19.05.2021), Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (довідка про впровадження № 0682-172 від

20.05.2021), Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження № 1/435 від 25.05.2021), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження № 01-12/24 від 17.05.2021), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка про впровадження № 68-21-357 від 07.06.2021), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження № 01/28-708 від 14.06.2021), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (довідка про впровадження № 439-/21 від 03.06.2021), Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) (довідка про впровадження № 2-12/318 від 11.05.2021).

Загалом одержані результати є ресурсом підвищення якості вищої філологічної освіти як неодмінного складника загальної освіченості випускника вищої школи. Матеріали дисертації *можуть використовуватися* під час викладання філологічних («Практика усного та писемного мовлення», «Загальне мовознавство», «Основи мовознавства» тощо) і педагогічних («Педагогіка», «Педагогічний менеджмент», «Педагогіка вищої школи» тощо) дисциплін, навчальних курсів за вибором студентів, у системі неперервної освіти фахівців-філологів, при розробці навчальних програм, під час укладання підручників і навчальних посібників, проведення педагогічної практики, написання студентами курсових і магістерських робіт.

Особистий внесок здобувача у працях, написаних у співавторстві, полягає в теоретичному обґрунтуванні методології порушеної проблеми [3]; формулюванні провідних ідей та положень досліджуваної проблеми [5; 7; 9; 13; 14; 21]; аналізі реалізації змішаного навчання здобувачів вищої освіти у вищій школі України [19]; розробці плану проведення семінарських занять та змісту завдань до самостійної роботи з модуля «Дидактика», у тому числі в режимі змішаного навчання, для здобувачів освітнього рівня «бакалавр» [55]; аналізу використання інноваційних освітніх доробок передовими школами міста Харкова [54]; розробці й підготовці тестових питань та диференційованих завдань, що виконуються в режимі онлайн та офлайн, для здійснення поточного і підсумкового контролю навчальних досягнень здобувачів освітнього рівня «магістр» до модуля «Педагогіка вищої школи» [56; 60]; розробці методичного матеріалу до проведення занять на основі врахування переваг змішаного навчання [61], підготовці завдань щодо створення відеоконференцій у режимі онлайн, створення тестових завдань на платформі Kahoot [62]; підготовці розгорнутих методичних рекомендацій для проходження студентами практики на основі використання сучасних комп'ютерних технологій [57; 58; 59].

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки, результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи, яку в 2021 р. було перейменовано на кафедру освітології та інноваційної педагогіки, кафедри англійської мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (2018–2021 рр.), під час виступів на конференціях різного рівня, а саме: *міжнародних*: «Вища і середня школа в умовах сучасних викликів» (Харків, 2016), «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика»

(Харків, 2017, 2018, 2020, 2021), «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 2019), Icon-MaSTED XII International Conference on Mathematics, Science and Technology Education (Кривий Ріг, 2020), «Психолого-педагогічні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах» (Київ, 2020), «Проблеми сучасних природничо-математичних наук та методик їх викладання» (Глухів, 2020), «Університетсько-шкільні кластери: світовий досвід та перспективи його адаптації в Україні» (Харків, 2020), «Наука та освіта в дослідженнях молодих учених» (Харків, 2020), «Сучасні досягнення вітчизняних учених у галузі педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2021), «Стан освітнього процесу в умовах викликів сьогодення» (Дніпро, 2021), «Абітурієнтське середовище періоду глокалізації: шляхи формування та тенденції розвитку» (Харків, 2021), «Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення» (Харків, 2021), «Actual Problems of Social Sciences» (Польща, Люблін, 2021); *всеукраїнських*: «Наука та освіта в дослідженнях молодих учених» (Харків, 2020), «Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє» (Харків, 2021); «Підготовка педагогів до професійної діяльності в умовах змішаного навчання» (Рівне, 2021), «Інноваційні педагогічні технології в цифровій школі» (Харків, 2021), «Сучасні інформаційні технології в освіті і науці» (Умань, 2021).

Практичні розробки дослідження були представлені під час проведення майстер-класів, тренінгів на конференціях та вебінарах: «Реалізація концепції "Нова українська школа" в контексті виконання Закону України "Про освіту"» (Харків, 2019), «Безперервний професійний розвиток педагогів в умовах реформування системи освіти» (Київ, 2021), «Використання педагогічних технологій у ЗЗСО і ЗПТО: теорія і практика» (Київ, 2021), «Особливості впровадження інноваційних освітніх технологій ЗЗСО» (Київ, 2021), «Інноваційні підходи, інтерактивні технології та дієві інструменти для роботи вчителя» (Київ, 2021), виступів у ролі спікера на науково-практичних онлайн-вебінарах: «Педагогічний діалог: теорія, практика, досвід» (Харків, 2020), «Андрагогічний підхід у педагогічних дослідженнях» (Київ–Харків, 2021), «Технологія побудови уроку в системі дистанційного навчання» (Харків, 2021), «Переваги і виклики змішаного навчання. Стратегії успіху в системі "здобувач-педагог-зацікавлені особи"» (Харків–Слов'янськ, 2021), «Формування компетентностей педагога та технологій навчання» (Київ, 2021); участі в тренінгах та вебінарах «Технологія і методика інтерактивного навчання» (Харків, 2019), «Фасилітація групової роботи в школі та в житті» (Харків, 2021), онлайн-курсів EdCamp-марафон «Гейміфікована освітня онлайн-подія, що трансформує життя» (Харків, 2020), «Будь у тренді: МІГ в онлайн» (Харків, 2020), «Топ-30 ігор Zoom педагога» (Київ–Харків, 2020), «Сервіс хмарних технологій для онлайн-освіти на прикладі платформи Zoom» (Польща, Люблін, 2020), «Підготовка педагогів до організації та впровадження змішаного навчання» (Рівне, 2021), участь в онлайн-форумі «Цифрові трансформації в освіті, бізнесі ІТ та культурі» (Київ, 2021).

Матеріали **кандидатської дисертації** на тему: «Розвиток природничої освіти у початковій школі в історії педагогічної думки другої половини ХІХ – початку ХХ століття» за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки,

що захищена у 2008 р. у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Результати дослідження відображено в 62 наукових та навчально-методичних працях, з поміж яких: 1 одноосібна монографія, 2 статті в колективних монографіях (англійською мовою опубліковані в країнах ЄС); 23 статті в наукових фахових виданнях України (із них 15 – одноосібні); 4 статті в наукових періодичних виданнях інших держав; 2 статті в інших виданнях; 21 публікація у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, семінарів, 7 навчальних і навчально-методичних посібників, 1 збірник тестових завдань, 1 довідкове видання.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (855 найменувань, із них 105 – іноземними мовами), 17 додатків на 52 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 568 сторінок, основний текст – 392 сторінки. Дисертація ілюстрована 29 таблицями, 38 рисунками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми наукового дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет; представлено концепцію, сформульовано гіпотезу, з'ясовано методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача; наведено відомості про апробацію і впровадження основних положень дослідження.

У першому розділі – **«Історико-педагогічні й теоретичні засади змішаного навчання студентів у вищій школі»** – висвітлено історію становлення й розвитку змішаного навчання, розкрито його суть, схарактеризовано основні моделі змішаного навчання.

У дослідженні встановлено, що генеза змішаного навчання нерозривно пов'язана з історією дистанційної освіти. Ученими запропоновано різні періодизації розвитку дистанційної, а як наслідок – і змішаної освіти. Зокрема, П. Дін, Е. Крістенсен, О. Маккензі, П. Рігбі та Д. Тейлер виокремили такі етапи в історії її розвитку: 1) етап «докореспондентського навчання» (20-ті рр. XVIII ст. – кінець XIX ст.), що пов'язаний із поширенням інформації на шпальтах газет із метою підвищення доступності освіти для різних верств населення; 2) етап «кореспондентського навчання» (кінець XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.), коли з'явилися перші навчальні товариства й освітні організації, де навчання здійснювалося на відстані, тобто мало дистанційний характер; 3) етап «однобічної комунікації» (20-ті – 60-ті рр. XX ст.), що передбачав використання в освітньому процесі перших технічних засобів навчання (слайди, кінофільми, радіопередачі тощо); 4) етап «двобічної аудіо- та відеокомунікації» (60-ті рр. XX ст. – початок 1990 рр.), який характеризувався значним удосконаленням технічних засобів навчання, зокрема радіозв'язку, кабельного і супутникового телебачення, телефонного зв'язку, пристроїв аудіо- й відеозапису, що забезпечило двобічний характер навчання й передбачало голосовий (voice-to-voice) та візуальний (face-to-face) контакт між суб'єктами освітнього процесу; 5) етап «інтерактивних комп'ютерних

телекомунікаційних мереж» (90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.), який пов'язаний із появою нових технологій (World Wide Web), основними перевагами яких є можливість гіпермедійного подання навчальної інформації, здійснення швидкого і зручного зв'язку та інтерактивної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

На основі вивчення наукових праць відомих вітчизняних фахівців у галузі дистанційного та змішаного навчання (В. Биков, В. Гуревич, М. Кадемія, В. Кухаренко, П. Стефаненко та ін.) з'ясовано, що важливою передумовою розвитку дистанційного навчання в Україні можна вважати заочну форму навчання, яка після кінця Другої світової війни була достатньо поширена в країні. Проте становлення дистанційного навчання в Україні на основі використання інноваційних технічних освітніх засобів розпочався значно пізніше, ніж у європейських країнах та спирався на певні існуючі досягнення в цьому напрямі.

Активний розвиток традиційного й дистанційного навчання за кордоном та в Україні зумовив появу так званого змішаного навчання, що об'єднало в собі переваги обох цих видів навчання. Зокрема, термін «змішане навчання» (blended learning) був уперше використаний у 1999 р. у пресрелізі американського центру інтерактивного навчання – Interactive Learning Centers (EPIC), у якому відзначалося, що компанія незабаром запропонує інтернет-курси з використанням власної методики змішаного навчання. Однак активно використовувати змішану модель навчання почали тільки на початку XXI ст.

У 2003 р. Американське товариство навчання й розвитку (ASTD) визнало змішане навчання освітнім трендом і перспективою поширення знань у цифрову епоху. Підґрунтям для подальшого розвитку зазначеного виду навчання стало видання книги «Довідник змішаного навчання: глобальні перспективи, місцеві зразки» (The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs) (2006), де під змішаним навчанням розуміли різні комбінації навчання людини під керівництвом педагога та за допомогою комп'ютерних технологій, що забезпечує широкий діапазон можливостей, представлених завдяки об'єднанню ресурсів інтернету й різноманітних електронних засобів масової інформації з формами навчання, які вимагають фізичної присутності всіх учасників освітнього процесу, тобто здобувачів освіти та викладача (К. Бонк, Ч. Грехем).

На подальший розвиток змішаного навчання суттєво вплинув активний розвиток цифрових технологій, оскільки поступово процес диджиталізації почав проникати в усі сфери життєдіяльності людини, зокрема в систему освіти. Поштовхом до подальшого розвитку змішаного навчання у вищій школі стала пандемія COVID-19, коли через карантинні обмеження відбувся вимушений перехід на дистанційну, а пізніше на змішану форму навчання в ЗВО практично в усіх країнах світу. Як наслідок, в останні роки змішаному навчанням відводиться центральне місце в реалізації вищої освіти.

Вивчення порушеної проблеми насамперед вимагає уточнення тлумачення самого поняття «змішане навчання». Як з'ясовано в дослідженні, під час розкриття суті цього феномена вчені, як правило, використовують дефініцію «дистанційне навчання» (або «онлайн-навчання»), що зумовлює доцільність її визначення. На основі опрацювання наукової літератури (Є. Волинський, С. Гончаренко,

С. Доценко, А. Прокопенко, П. Стефаненко та ін.) уточнено, що під *дистанційним навчанням* розуміється універсальна форма навчання студентів, яка передбачає здійснення їхньої взаємодії з викладачами за допомогою широкого використання комп'ютерних технологій незалежно від місця знаходження кожного учасника та часу, що забезпечує самостійність кожного суб'єкта та гнучкість освітнього процесу.

З'ясовано, що в процесі наукових розвідок поняття «змішане навчання» вчені визначають як: *підхід*, у якому відбувається ефективно поєднання активної роботи студентів в аудиторії з технічними можливостями всесвітньої мережі Інтернет (В. Биков, Ю. Богачков, С. Вейбелзал, К. Бонк, О. Буров, Дж. Гартмен, Ч. Грехем, Ч. Дзюбан, А. Євсєєва, І. Іванюк М. Кадемія, О. Коневщинська, А. Манако, С. Моебз, П. Москал, В. Олійник, О. Пінчук, П. Ухань та ін.); *систему* викладання, що поєднує в собі очне й дистанційне навчання, а також самонавчання студентів, забезпечуючи взаємодію між педагогом, студентами та інтерактивними джерелами інформації (Б. Беседін, Г. Вагнер, Ю. Капустін, М. Медведєва та ін.); освітню *концепцію*, у межах якої здобувач отримує знання і самостійно (онлайн), і очно (офлайн) (М. Мохова, О. Коротун, О. Кривонос та ін.); *поєднання* традиційної системи навчання й сучасної цифрової освіти (І. Бацуровська, Н. Болюбаш, Б. Коллінс, Н. Ручинська, М. Смирнова-Трибульська та ін.); *цілеспрямований процес* передачі й засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, заснований на поєднанні технологій традиційного, електронного, дистанційного й мобільного навчання при наявності самоконтролю здобувачів за часом, місцем, маршрутами та темпом навчання (Г. Ткачук, В. Кухаренко, А. Стрюк, Ю. Триус та ін.).

Під час проведення дослідження також з'ясовано, що в науковій літературі фахівцями (Дж. Бергман, К. Бонк, Ч. Грехем, К. Крістенсен, А. Семс, М. Хорн, Х. Стейкер та ін.) з питань змішаного навчання виокремлено такі основні моделі змішаного навчання:

1) *«ротаційна модель» («Rotation model»)*, що передбачає поділ усієї запланованої для студентів навчальної роботи на окремі частини, кожен з якої вони мають виконати на попередньо визначеній так званій «станції» відповідно до інструкцій викладача;

2) *«гнучка модель» («Flex»)*, в якій основною формою є онлайн-навчання. Під час реалізації цієї моделі студенти виконують навчальну діяльність під керівництвом закріпленого викладача відповідно до попередньо складеного індивідуального гнучкого графіка майбутньої роботи;

3) *«особистісно орієнтована модель» («A la carte»)*, що передбачає вивчення студентами навчального курсу повністю в онлайн-режимі під керівництвом викладача, який теж працює лише в режимі онлайн. При цьому навчальний онлайн-курс доповнюється іншим суміжним навчальним курсом, викладання якого відбувається очно в навчальних аудиторіях закладу вищої освіти;

4) *«модель збагаченого віртуального середовища» («Enriched Virtual»)*, що вимагає вивчення студентами навчального курсу спочатку очно з допомогою викладача, а потім дистанційно шляхом опанування решти навчального матеріалу

в режимі онлайн. Установлено, що попри наявність великого розмаїття моделей реалізації змішаного навчання серед них неможливо обрати єдину універсальну модель як найбільш ефективну.

У другому розділі – **«Методологія дослідження проблеми змішаного навчання студентів філологічного профілю»** – визначено загальну методологічну базу дослідження, схарактеризовано обрані методологічні підходи змішаного навчання студентів філологічного профілю у закладах вищої освіти.

На основі опрацювання наукової літератури (В. Краєвський, О. Крушельницька, В. Лозова та ін.) визначення методології філософського рівня у вивченні окресленої проблеми дало змогу сформулювати стратегію здійснення наукових розвідок, забезпечило врахування основних законів пізнання й категорій діалектичної теорії пізнавального процесу. Методологію дослідження проблеми дидактичної системи змішаного навчання студентів-філологів на загальнонауковому рівні склав комплекс таких методологічних підходів: системно-синергетичний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, ресурсний, ергономічний, герменевтичний та середовищний.

На основі вивчення відповідних наукових праць (П. Анохін, І. Войнович, І. Пригожин, І. Стенгерг, Г. Хакен та ін.) з'ясовано, що проблему змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у ракурсі *системно-синергетичного* підходу слід розглядати як поєднання концептуальних положень системного й синергетичного підходів, які дозволяють комплексно керуватися в дослідженні їх основоположними ідеями. Цей підхід дає змогу враховувати вплив соціального середовища на розвиток змішаного навчання, моделювати систему його ефективного здійснення, вивчати процеси самоорганізації й саморозвитку суб'єктів процесу навчання як автономних синергетичних систем.

На підставі вивчення наукової літератури (Н. Бібік, А. Белкін, І. Зимня, А. Маркова, В. Нестеров та ін.) констатовано, що реалізація *компетентнісного* підходу передбачає визначення принципово нових вимог до визначення змісту, обрання освітніх технологій, засобів контролю й оцінки результатів навчання як основних компонентів цього процесу. У дослідженні цей підхід виступає як теоретична основа, стратегія, особливий ракурс бачення змісту та організації змішаного навчання у закладах вищої освіти, що передбачає забезпечення його спрямованості на опанування студентами філологічних спеціальностей основних та фахових компетентностей. Реалізація цього підходу в ЗВО передбачає перенесення акценту із засвоєння студентами попередньо визначених знань, умінь і навичок на формування в них обізнаності з життєво важливих питань, набуття досвіду в різних сферах їхнього життя та в професійній діяльності.

Реалізація *особистісно-діялісного* підходу в процесі змішаного навчання студентів-філологів проявляється в тому, що відбувається не рольове, а особистісне спілкування між учасниками освітнього процесу на засадах підтримки, утвердження людської гідності та довіри, створення атмосфери співпраці та реалізації природної потреби людей щодо діалогу. Крім того, використання вказаного підходу визначає переваги у виборі форм і методів навчально-пізнавальної взаємодії, адже передбачає креативну, ініціативну та професійно спрямовану діяльність студентів з опорою на самоаналіз, самооцінку,

самовираження. Особистісно-діяльнісний підхід у процесуальному концепті освітнього процесу передбачає також долучення здобувачів до розроблення й вирішення професійно й особистісно значущих розвивальних завдань, які віддзеркалюють структуру професійної діяльності майбутніх фахівців. Актуальним аспектом реалізації цього підходу є також динамічне оцінювання результатів навчання, коли результат оцінювання залежить і від вибору партнерів взаємодії.

До методологічної бази дослідження включений також *ресурсний* підхід. Як зазначають науковці (Д. Колліс, Н. Кононец, С. Микитюк, Т. Цецоріна), застосування цього підходу у вивченні проблеми змішаного навчання студентів ЗВО вимагає виявлення й залучення зовнішніх і внутрішніх ресурсів майбутніх фахівців філологічних спеціальностей, що значною мірою впливають на здійснення зазначеного процесу. Зокрема, серед зовнішніх факторів, можна назвати такі: регулювання нормативно-правової бази в аспекті дистанційного та змішаного навчання; інформатизація й цифровізація освіти; посилення або послаблення карантинних обмежень у зв'язку з пандемією, що позначається на організації освітнього процесу; фінансове й матеріально-технічне забезпечення ЗВО; наявність якісного бездротового зв'язку мережі Інтернет тощо.

До внутрішніх ресурсів студента належать: власний внутрішній потенціал та індивідуальні можливості здобувачів; резерви, сутнісні сили, які відображають спрямованість особистості на якісний результат; досвід змішаного навчання, використання ІКТ, мультимедійних та цифрових технологій; уміння студентів навчатися, готовність до створення й реалізації індивідуальної освітньої траєкторії; прагнення до вдосконалення та підвищення цифрової грамотності; стан здоров'я тощо. У контексті вивчення порушеної проблеми застосування ресурсного підходу допомагає в організації змішаного навчання студентів філологічного профілю раціонально узгодити вказані зовнішні та внутрішні ресурси.

Суть *ергономічного* підходу полягає у створенні оптимальних умов для діяльності всіх учасників освітнього процесу, забезпечення її ефективності, досягнення найкращих результатів при цьому з найменшими фізичними й матеріально-технічними затратами людини. Аналіз наукової літератури (Б. Гершунський, В. Лозова, О. Мокрогуз, О. Попова, Л. Рибалко та ін.) також дозволяє стверджувати, що організація змішаного навчання у закладі вищої освіти передбачає: урахування індивідуальних можливостей та особливостей усіх учасників освітнього процесу; доступність для кожного студента потрібного навчального контенту; забезпечення дидактичного дизайну, тобто створення візуального, інтерактивного, естетично оформленого контенту; установлення гуманних і гармонійних взаємовідносин між викладачем та здобувачами; безпечність для студентів створених санітарно-гігієнічних умов, чергування синхронного й асинхронного режиму навчання майбутніх фахівців філологічного профілю, створення гнучкого графіка та комфортних умов для їхньої роботи.

За висновками вчених (В. Загвязінський, А. Закірова, І. Демакова, І. Левіцька та ін.), застосування *герменевтичного* підходу в процесі наукового пошуку передбачає формування здатності людини усвідомити внутрішній зв'язок між

явищами дійсності та скласти адекватне уявлення про їх причинно-наслідкові зв'язки, зрозуміти, осмислити, знайти сенс, інтерпретувати запропоновані тексти. Як з'ясовано в дослідженні, застосування цього підходу в реалізації змішаного навчання майбутніх фахівців-філологів також передбачає: організацію простору розуміння в освітньому процесі; своєчасну зміну світоглядних позицій учасників педагогічної взаємодії та збагнення ними сенсів поточних практичних проблем; усвідомлення образно-сміслового змісту (граматичне та психологічне інтерпретування) текстів, що вивчаються; створення цілісної виконавської концепції як відкритої системи; організацію та встановлення міжособистісних відносин між викладачами і студентами на основі взаєморозуміння під час спільної роботи в асинхронному та синхронному режимах; подолання бар'єрів непорозуміння в пізнавальній сфері; розвиток здатності студента до саморозуміння й усвідомлення себе як майбутнього фахівця філологічного профілю.

Середовищний підхід спрямований на створення в процесі навчання інноваційного комбінованого освітнього середовища на основі дотримання принципів гуманізації, індивідуалізації, адаптованості й модифікації відповідно до потреб та можливостей кожного учасника. Можливість розбудови такого середовища значною мірою залежить від педагога, його креативності, творчості, цифрової грамотності, уміння налагодити ефективну комунікацію «студент–студент», «викладач–студент» тощо. Організація освітнього середовища суттєво впливає на свідомість здобувачів, їхні вчинки, волю, почуття, емоції, а також на мотивацію та результати навчальної діяльності.

Технологічний рівень методології вивчення проблеми змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей пов'язаний із розробкою та реалізацією методики й техніки дослідження, тобто сукупністю конкретних процедур, які дають змогу отримати певний достовірний емпіричний матеріал, на основі опрацювання якого формулюватимуться науково значущі висновки.

У третьому розділі – **«Теоретичні засади організації змішаного навчання студентів-філологів у закладах вищої освіти»** – проаналізовано визначені в нормативних документах та науковій літературі характерні ознаки змішаного навчання, вимоги до здійснення та способи підвищення його ефективності, з'ясовано специфіку реалізації цього процесу для здобувачів вищої філологічної освіти.

Як визначено в процесі наукового пошуку, характерними ознаками змішаного навчання є такі: поєднання традиційного навчання (очного) з дистанційним (онлайн); будь-яка освітня програма може бути частково реалізована через онлайн-навчання; відбувається перехід в освітньому процесі від викладання педагога до роботи студентів з вебконтентом; реалізується інтеграція різних традиційних, технічних та технологічних засобів навчання; передбачається обов'язкова наявність місця для проведення занять згідно з розкладом у форматі офлайн (В. Биков, Ю. Богачков, Ч. Ведемаєр, М. Дрісколл, Б. Кінг, К. Максвелл, М. Мур, Г. Уілмот, Б. Холмберг та ін.).

У дослідженні визначено, що підвищенню ефективності змішаного навчання студентів сприяє: створення в закладі вищої освіти електронного інтерактивного

освітнього середовища, що дає здобувачам змогу засвоювати інформацію з різних її джерел; розроблення якісного й динамічного контенту на основі врахування національних стандартів; використання наявних можливостей систем управління навчанням для відстеження перебігу й результатів цього процесу для кожного студента; підвищення рівня автоматизації професійних дій викладачів; активізація мотивації здобувачів шляхом упровадження відповідних додатків для використання різних соціальних мереж, ігор, бейджів та мінінагород (С. Березенська, В. Кухаренко, Н. Сиротенко та ін.).

Також установлено, що для запобігання виникнення у студентів типових для змішаного навчання проблем необхідно забезпечити: підготовку всіх учасників освітнього процесу до змішаного навчання, створення для них відповідних методичних вказівок та інструкцій з описом покрокового виконання необхідних дій; проведення для студентів майстер-класів, своєчасного роз'яснення алгоритму виконання завдань чи ліквідації виявлених у роботі вад; зміщення наголосу із зовнішнього контролю навчальної діяльності здобувачів на взаємоконтроль і самоконтроль її перебігу та результатів; обрання педагогами оптимальних форм взаємодії для кожної конкретної навчальної ситуації; установа дієвого зворотного зв'язку із суб'єктами навчання; постійне підвищення викладачами рівня цифрової та методичної компетентності (О. Базелюк, І. Воротнікова, С. Доценко, В. Коткова, Т. Нанаєва, Н. Морзе, А. Прокопенко, Г. Ткачук та ін.).

У дослідженні також визначалися особливості реалізації змішаного навчання саме здобувачів вищої філологічної освіти. Зокрема, особливу увагу в дослідженні приділено аналізу наведених у Стандарті вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2019) фахових компетентностей, якими мають оволодіти студенти філологічного профілю на рівні бакалаврату, зокрема такими: усвідомлення структури та теоретичних основ філологічної науки; спроможність грамотно використовувати мову в усній і письмовій формі, знання з теорії й історії мови в професійній діяльності; здатність вільно оперувати спеціальною термінологією для вирішення фахових завдань; здатність збирати, аналізувати, узагальнювати, систематизувати й інтерпретувати мовні, літературні, фольклорні факти, переклади тексти тощо. Варто також зауважити, що в Стандарті вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти визначено спеціальні (фахові, предметні) компетентності, якими мають оволодіти здобувачі, у тому числі такі: здатність добре орієнтуватися в основних лінгвістичних напрямках; уміння осмислювати літературу як полісистему; спроможність грамотно здійснювати науковий аналіз та структурування мовного й літературного матеріалу тощо.

За висновками фахівців (О. Малихін, В. Русанівський, М. Руснак, О. Семенов, М. Хілкова та ін.), в умовах інтеграції вітчизняної вищої освіти в європейський та світовий освітній простір важливо враховувати світові тенденції в розвитку філологічної науки й організації процесу навчання студентів-філологів. Зокрема, сьогодні міжнародне співтовариство філологів приділяє значну увагу підвищенню якості людського потенціалу, поглибленню спрямованості філологічної освіти на вивчення людини як найвищої цінності, забезпеченню формування в членів суспільства духовності й ціннісного ставлення до кожної особистості як активного

суб'єкта спілкування, пізнання та творчості. Для вирішення цього складного завдання фахівці рекомендують активно впроваджувати в процес навчання студентів філологічного профілю інноваційні освітні технології.

У дослідженні також з'ясовано специфіку реалізації змішаного навчання студентів філологічного профілю у закладах вищої освіти. Ця специфіка зумовлена різними факторами. Так, під час реалізації цього процесу важливо враховувати психолого-фізіологічні, соціальні й індивідуальні особливості студентів. Адже студентський вік є сензитивним періодом для становлення інтелектуальної системи людини, розвитку її вищих психічних функцій. Зокрема, серед нейрофізіологічних характеристик людини на етапі пізньої юності, які позитивно впливають на перебіг її навчальної діяльності, слід відзначити такі: найменший латентний період реакцій на зовнішні подразники; оптимум розпізнавальної й абсолютної чутливості всіх аналізаторів; найбільша пластичність кори головного мозку, висока гнучкість в утворенні складних психомоторних навичок, високі показники уваги, оптимум розвитку інтелектуальних функцій тощо (Б. Ананьєв, В. Небиліцин, Є. Поліванова, Л. Яворовська та ін.).

Важливо також зазначити, що етап студентства є сприятливим для розвитку соціогенних потенцій особистості. У цей час активно розвиваються її самосвідомість, моральні й естетичні почуття, відбувається стабілізація характеру. Саме в студентські роки людина оволодіває всіма соціальними функціями дорослого члена суспільства (Б. Ананьєв, І. Кон, В. Лісовський, С. Максименко та ін.).

У процесі змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей важливо враховувати специфіку самого філологічного знання. Зокрема, оскільки філологічні дисципліни належать до циклу гуманітарних, доцільно враховувати такі характерні ознаки навчання цих дисциплін: у межах гуманітарного дослідження людина є суб'єктом і водночас його об'єктом; вивчення гуманітарних навчальних дисциплін спрямоване на формування певних знань і способів діяльності здобувачів, а головне – на набуття ними досвіду соціально значущих емоційно-ціннісних ставлень; ці ставлення є результатом не тільки навчальної діяльності особистості, але й накопиченого життєвого досвіду, власних ціннісних орієнтацій та уподобань суб'єкта навчання; формування емоційно-ціннісних ставлень студентів вимагає розв'язання певних колізій, прояву рефлексії, унаслідок цього відбувається актуалізація вже сформованих в особистості відношень чи їх часткової заміни; вивчення людиною гуманітарного об'єкта передбачає регулярне його співвіднесення із власним життям; існує складність щодо чіткого моделювання бажаного результату навчальної діяльності, бо він значною мірою має суб'єктивний характер; об'єкт гуманітарного дослідження й знання про нього нерозривно пов'язані, оскільки процес пізнання відбувається як процес співпраці та співтворчості людини з автором визначеного твору; процес гуманітарного пізнання не вкладається в низку логічних конструктів, бо розуміння об'єкта як цілісності є важливою передумовою для його розуміння; вивчення дисциплін вказаного циклу забезпечує становлення та збагачення індивідуальної

картини світу кожного студента та значною мірою впливає на його формування як особистості (В. Серіков, Н. Ткачова, Т. Щєбликіна та ін.).

Слід також зазначити, що характерними ознаками саме філології як сукупності відповідних дисциплін є те, що вони вивчають світ людини й явища культури, які відображені в словесних пам'ятках, тобто в мові та в літературних джерелах (С. Аверінцев, Р. Будагов, Є. Поліванов та ін.). Змішане навчання студентів-філологів спрямоване насамперед на формування в них визначених у нормативних документах компетентностей на основі дотримання загальних вимог до реалізації вищої освіти, урахування специфіки філологічного знання, а також забезпечення оволодіння всіма учасниками освітнього процесу вмінь роботи в режимі онлайн.

На основі вищевикладеного зроблено висновок про те, що в дисертації під *змішаним навчанням студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти розуміється цілеспрямована взаємодія здобувачів вищої філологічної освіти та викладачів, що забезпечує досягнення сформульованих завдань освітнього процесу з урахуванням специфіки філологічного знання й яка передбачає оптимальне поєднання навчальної діяльності її суб'єктів у режимі онлайн та офлайн.*

У четвертому розділі – **«Дидактична система змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти»** – представлено теоретичне обґрунтування й опис розробленої системи, визначено та схарактеризовано її блоки, а також навчально-методичне забезпечення реалізації цієї системи.

Визначену дидактичну систему змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти у схематичній формі наведено на рис. 1 (с. 19). Відповідно до авторської концепції, дидактична система змішаного навчання студентів-філологів поєднує в собі концептуально-цільовий, змістовно-технологічний та діагностично-результативний блоки.

Зокрема, *концептуально-цільовий блок* у системі представлено єдністю мети й зумовлених потребою підвищення навчальних досягнень студентів-філологів завдань, комплексне вирішення яких забезпечує реалізацію дидактичної системи змішаного навчання студентів філологічного профілю у ЗВО. Так, метою дидактичної системи змішаного навчання студентів-філологів у закладах вищої освіти є забезпечення підвищення навчальних досягнень студентів філологічного профілю під час здійснення цього процесу. Указану мету конкретизовано у відповідних завданнях, що передбачають формування у студентів-філологів: мотивації щодо реалізації змішаного навчання та підвищення власного рівня навчальних досягнень; здатності формулювати й досягати поточні цілі в процесі цього навчання; визначених у державному освітньому стандарті знань, умінь, компетентностей; потрібних для здійснення змішаного навчання знань та вмінь; особистісних якостей, необхідних для реалізації змішаного навчання; ціннісного ставлення до вказаного навчання.

У дослідженні визначено, що створена дидактична система змішаного навчання студентів-філологів виконує низку таких *функцій*: мотиваційно-ціннісну,

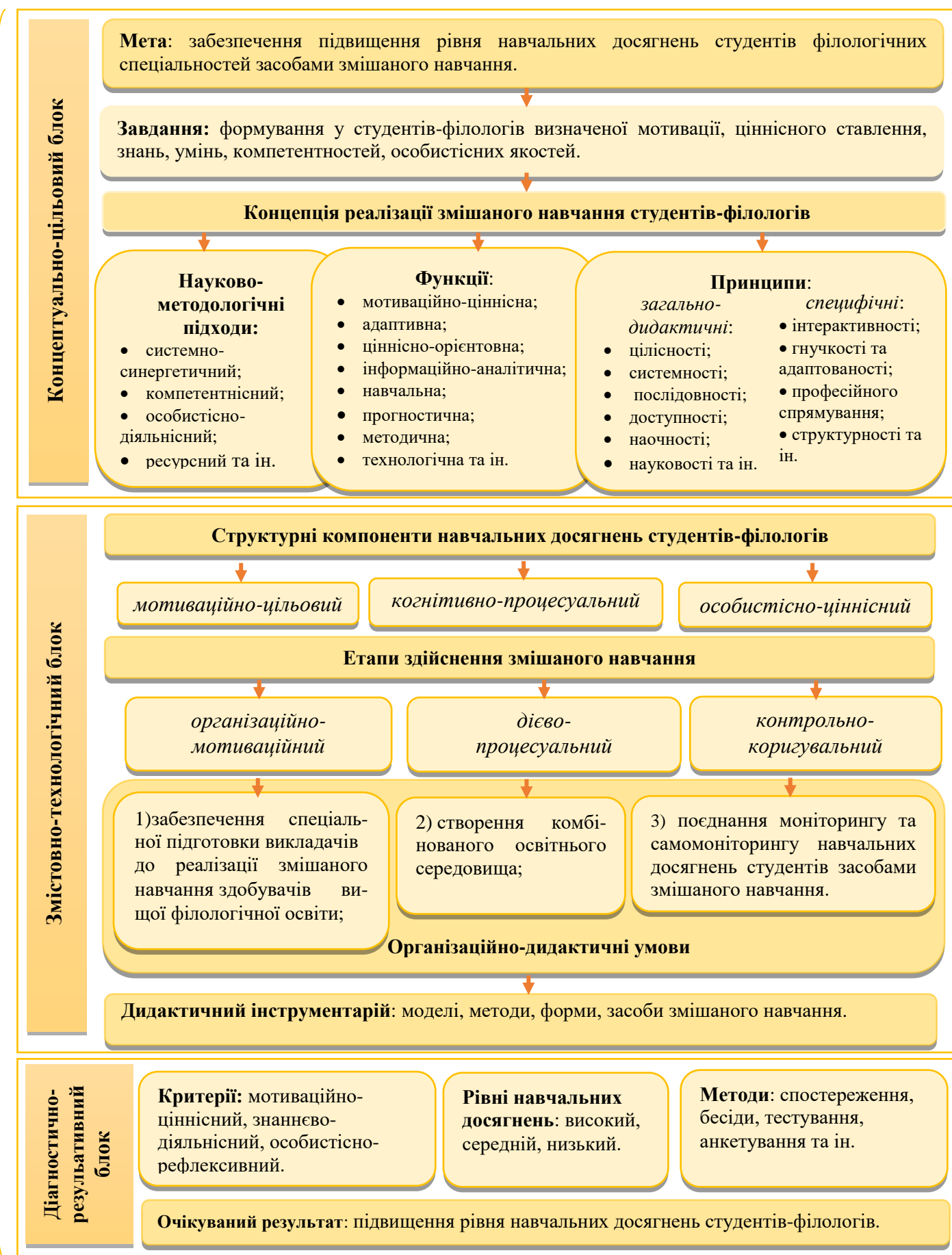

Рис. 1 Дидактична система змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти

адаптивну, ціннісно-орієнтовну, інформаційно-аналітичну, навчальну, прогностичну, методичну, технологічну, рефлексивно-коригувальну. Методологічну основу дослідження складають обґрунтовані в дисертації *концептуальні* підходи до вивчення порушеної проблеми: системно-синергетичний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, ресурсний, ергономічний, герменевтичний та середовищний.

Як з'ясовано в дослідженні, реалізація змішаного навчання студентів-філологів передбачає дотримання *загальнодидактичних* (цілісності, системності, послідовності, доступності, урахування індивідуальних особливостей студентів, наочності, міцності засвоєння знань, науковості) та *специфічних* (інтерактивності, гнучкості та адаптованості, професійного спрямування, структурності, забезпечення дієвого прямого та зворотного зв'язку, активного використання цифрових технологій та хмарних сервісів; інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу між собою та з комп'ютером) принципів.

Змістовно-технологічний блок відбиває структурні компоненти навчальних досягнень студентів філологічних спеціальностей, етапи й організаційно-дидактичні умови здійснення змішаного навчання та дидактичний інструментарій. У цьому блоці представлено такі структурні компоненти навчальних досягнень здобувачів: *мотиваційно-цільовий* (сформованість у студентів-філологів мотивів щодо реалізації змішаного навчання та підвищення власного рівня навчальних досягнень, здатності формулювати й досягати поточні цілі в процесі змішаного навчання); *когнітивно-процесуальний* (засвоєння здобувачами визначених у державному освітньому стандарті знань, умінь, компетентностей, а також потрібних для онлайн-навчання знань та вмінь); *особистісно-ціннісний* (сформованість у студентів необхідних для змішаного навчання особистісних якостей: наполегливості, уважності, емоційності, стійкості, самостійності, рефлексивності, комунікабельності, а також ціннісного ставлення до змішаного навчання та його результатів).

Крім того, у зазначеному блоці системи визначено етапи реалізації змішаного навчання студентів філологічного профілю: *організаційно-мотиваційний* (обрання оптимального дидактичного інструментарію, розроблення відповідних навчальних та методичних матеріалів; розвиток у студентів-філологів мотивів та ціннісного ставлення до змішаного навчання й власних навчальних досягнень); *дієво-процесуальний* (формування у здобувачів визначених знань, умінь, компетентностей, особистісних якостей); *контрольно-коригувальний* (діагностика стану освітнього процесу та навчальних досягнень студентів-філологів, за необхідності внесення в цей процес відповідних змін). Указаний блок включає також визначені на основі опрацювання відповідної наукової літератури (С. Доценко, Н. Житеньова, Ю. Капустін, Н. Ломоносова, М. Медведєва, О. Осова, Г. Ткачук, Т. Щєбликіна та ін.) та аналізу результатів проведеного пілотного дослідження *організаційно-дидактичні умови*, що забезпечують ефективне здійснення змішаного навчання студентів-філологів: створення комбінованого освітнього середовища; здійснення спеціальної підготовки викладачів до реалізації змішаного навчання здобувачів вищої філологічної освіти;

забезпечення поєднання моніторингу та самомоніторингу навчальних досягнень студентів засобами змішаного навчання.

Важливе місце у *змістовно-технологічному* блоці системи займає також обраний дидактичний інструментарій, що включає в себе моделі, методи, прийоми, засоби, форми реалізації змішаного навчання тощо. Зокрема, зазначена система передбачає використання у процесі навчання всіх основних *моделей змішаного навчання* («ротаційна», «гнучка», «особистісно орієнтована», «збагаченого віртуального середовища»).

Змістовно-технологічний блок системи включає такі групи *методів змішаного навчання*: словесні (лекції, конференція, обговорення проблемних ситуацій, робота з художньою, навчальною, науковою, довідковою літературою в традиційному й дистанційному форматі, форум, чат тощо); наочні (мультимедійні презентації, скрайбінг, подкасти, навчальні відеоматеріали, фрагменти документальних і художніх фільмів тощо) та практичні (виконання практичних завдань і вправ, вебінари, віртуальні лабораторії, віртуальні світи тощо). Слід також уточнити, що передбачалося застосувати в процесі навчання студентів-філологів синхронні (аудиторні заняття, екскурсії, лабораторні роботи, віртуальні кімнати, вебінари, відеоконференції, консультації, наставництво, сайти, блоги, Вікі, чати, форуми, голосовий зв'язок) та асинхронні (мультимедіа, мережеве навчання, підтримка тощо), активні й інтерактивні методи онлайн та офлайн-навчання.

Реалізація розробленої системи змішаного навчання студентів філологічного профілю передбачає застосування різних *засобів змішаного навчання*: традиційних (прості, складні); мультимедійних (електронні, апаратні, програмні), мобільних (засоби вивчення мобільного контенту, засоби мобільного спілкування, засоби мобільного контролю знань); сервісів, освітніх платформ, блогів тощо, а також аудиторних та позааудиторних, індивідуальних, групових, колективних *форм змішаного навчання*.

Зазначимо, що *діагностично-результативний* блок дидактичної системи змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей містить критерії, показники й рівні навчальних досягнень студентів-філологів, діагностичний механізм, а також очікуваний результат реалізації розробленої системи. Зокрема, у процесі наукових розвідок було визначено такі критерії й показники навчальних досягнень здобувачів вищої філологічної освіти: *мотиваційно-ціннісний* (сформованість у студентів-філологів мотивів та ціннісних ставлень щодо реалізації змішаного навчання); *знаннєво-діяльнісний* (рівень академічної успішності студентів; сформованість потрібних для змішаного навчання знань та груп умінь: інтелектуально-креативних, конструктивно-проективних, комунікативно-організаційних, навчально-цифрових); *особистісно-рефлексивний* (сформованість необхідних для змішаного навчання особистісних якостей: наполегливості, уважності, емоційності, стійкості, самостійності, рефлексивності, комунікабельності, креативності; адекватність їх самооцінки студентами). На цій підставі в дисертації виділено три рівні навчальних досягнень студентів: високий, середній, низький. Для проведення діагностики поточного та кінцевого результатів експерименту було обрано відповідні методи (спостереження, бесіди,

комп'ютерне тестування, анкетування, аналіз результатів навчальної та творчої діяльності студентів тощо) та діагностичні методики (створення студентами портфоліо навчальних досягнень у паперовій та віртуальній формах, методика незакінчених речень та ін.).

У п'ятому розділі – **«Експериментальна перевірка системи змішаного навчання студентів-філологів у закладах вищої освіти»** – розкрито загальні питання підготовки й проведення педагогічного експерименту, представлено дані кількісного і якісного аналізу результатів реалізації системи змішаного навчання студентів-філологів у закладах вищої освіти.

Для перевірки правильності сформульованої гіпотези дослідження впродовж 2016–2020 рр. проводився педагогічний експеримент, у процесі проведення якого відбувалась апробація розробленої дидактичної системи змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти. До участі в педагогічному експерименті було залучено студентів факультетів іноземних мов і філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, факультету іноземної філології й українського мовно-літературного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, факультету іноземних мов і факультету української філології та соціальних комунікацій Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, філологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету. До експерименту було залучено 874 здобувачів вищої філологічної освіти та 58 викладачів. Проведення експерименту охоплювало вивчення студентами філологічних і педагогічних дисциплін та навчальних курсів за вибором.

Експеримент проводився за трьома традиційними етапами: констатувальний, формувальний і контрольний. На першому з них на основі використання обраних критеріїв і показників визначався вихідний рівень навчальних досягнень студентів, які брали участь в експерименті. Зокрема, для виявлення рівня цифрової грамотності студентів їм було запропоновано пройти відкритий тест «Цифрограм», що містить 90 запитань. Загалом було проведено відповідну комплексну діагностику, яку докладно описано в основному тексті дисертації на основі використання представлених у її додатках діагностичних методик. Як засвідчили результати проведеного аналізу, у більшості респондентів цей рівень був недостатнім та не відповідав сучасним вимогам.

У дослідженні враховувалося, що змішане навчання активно реалізується в останні роки в усіх закладах вищої освіти (зокрема, в останні півтора року взагалі через карантинні обмеження зайняло головне місце серед інших видів навчання), тому було прийнято рішення про проведення експерименту варіативного характеру й відмову від створення контрольних груп. У світлі цього з урахуванням даних вхідної діагностики в кожному обраному ЗВО було створено три експериментальні групи. Так, першу з них Е₁ (238 осіб) склали студенти, які демонстрували розвинену мотивацію та стійке ціннісне ставлення щодо здійснення змішаного навчання, проте мали певні технічні й організаційні проблеми щодо його організації.

Друга створена група E₂ (379 осіб) об'єднувала в собі студентів, які епізодично проявляли мотиви в процесі змішаного навчання й індиферентне ставлення до нього, а також володіли окремими знаннями та вміннями щодо її здійснення. Учасники третьої створеної групи E₃ (257 осіб) характеризувалися практично відсутністю мотивів щодо реалізації змішаного навчання і проявляли негативне ціннісне ставлення до нього, а також слабо володіли необхідними для здійснення цього процесу знаннями і вміннями.

На формувальному етапі експерименту було реалізовано розроблену систему змішаного навчання студентів філологічного профілю. Так, відповідно до змісту концептуально-цільового блоку, мета реалізації системи поступово досягалася шляхом послідовного виконання низки поставлених завдань на основі врахування всіх її визначених функцій. Важливо також відзначити, що процес змішаного навчання студентів-філологів відбувався з дотриманням указаних раніше загальнодидактичних та специфічних принципів.

Ураховуючи наповнення змістовно-технологічного блоку системи, у процесі експериментальної роботи було проаналізовано галузеві стандарти вищої освіти, в яких сформовано вимоги до змісту та результатів освітньої діяльності студентів-філологів за рівнями бакалавра й магістра, зміст обраних навчальних дисциплін, а також уточнено змістове наповнення структурних компонентів (мотиваційно-цільового, когнітивно-процесуального, особистісно-ціннісного) навчальних досягнень студентів філологічного профілю.

Під час здійснення наукового пошуку було зроблено висновок, що проведення експерименту охоплювало зміст освіти студентів-філологів, який вони мають засвоїти у процесі вивчення філологічних («Практика усного та писемного мовлення», «Вступ до фаху» (філологія), «Загальне мовознавство», «Основи професійної комунікації», «Основи мовознавства», «Основи літературознавства» тощо) і педагогічних («Педагогіка (Загальна педагогіка. Історія педагогіки. Основи педагогічної майстерності)», «Педагогічний менеджмент», «Інформаційно-педагогічні студії», «Педагогіка вищої школи» тощо) дисциплін та відповідних навчальних курсів за вибором («Синтаксис художнього тексту», «Коучингові технології в освіті», «Основи синхронного перекладу», «Розділи поглибленого вивчення англійської / німецької / французької мови», «Вступ до перекладознавства / актуальні проблеми теорії та практики перекладу», «Лінгвокраїнознавство») на основі визначених раніше структурних компонентів навчальних досягнень студентів філологічних спеціальностей.

Зазначимо, що процес змішаного навчання студентів-філологів відбувався за визначеними в наведеній схемі етапами. Так, на *організаційно-мотиваційному* етапі обиралися відповідний дидактичний інструментарій, створювалися необхідні навчальні й методичні матеріали, а також забезпечувався розвиток у студентів-філологів мотивів та ціннісного ставлення до змішаного навчання. Зокрема, на цьому етапі відбувалося збагачення змісту обраних філологічних і педагогічних дисциплін та навчальних курсів за вибором з урахуванням вимог організації змішаного навчання, розроблення диференційованих комплексів завдань для навчальної роботи студентів у режимі онлайн та офлайн, а також відповідних

методичних матеріалів, що давали змогу підвищити якість змішаного навчання здобувачів і забезпечити їм дієвий педагогічний супровід з боку викладачів.

Значна увага на вказаному етапі роботи приділялася розвитку в студентів-філологів мотивів та ціннісного ставлення до змішаного навчання. Для цього використовувалися різні методи й форми роботи, причому вона мала диференційований характер. Наприклад, студенти групи E₃, у яких зазначена мотивація практично не проявлялася й які демонстрували негативне ціннісне ставлення до змішаного навчання, вимагали проведення корекції їхніх деформованих уявлень щодо реалізації змішаного навчання та зміни такого неправильного негативного ставлення. З урахуванням цього для них, наприклад, проводилися диспути: «Чи потрібна інформаційно-цифрова компетентність філологу?», «Плюси та мінуси змішаного навчання – чого більше?», круглі столи: «Мережеві освітні технології», «Мить в онлайн»; зустрічі з успішними філологами-новаторами (поетами, письменниками, журналістами, педагогами), які ділилися спогадами про своє кар'єрне зростання та власним професійним досвідом.

Студенти групи E₂, у яких вищевказана мотивація проявлялася епізодично, а ціннісне ставлення до змішаного навчання мало нестійкий характер, залучалися до участі в бесіді «Лайфхаки для філолога», диспутах («Зворотний зв'язок в онлайн-навчанні. Яким він має бути?», «Особливості створення навчального контенту в онлайн-навчанні», «За і проти навчання на відстані», «Змішане навчання – крок вперед чи ні?»), написання есе на тему: «Особисті якості філолога». Для студентів групи E₁, які відрізнялися розвиненою мотивацією щодо здійснення змішаного навчання та стійким позитивним ставленням до цього процесу, проводилися конкурси («Кращий макет електронного портфоліо навчальних досягнень студентів», «Кращий інтерактивний плакат» тощо), вебінари та майстер-класи («Створення та проведення навчального квесту», «Створення та використання інфографіки», «Можливості сервісу "Canva"», «Що таке скрінкаст?»). Цих студентів залучали також до виконання проєктів: «5 лайфхаків онлайн-вивчення іноземної мови», «Використання мультимедіа при вивченні розділу "Фонетика"», «Переваги та недоліки використання онлайн-словників» та їх презентації перед аудиторією. Студенти всіх трьох експериментальних груп також залучалися до участі в таких публічних заходах на відповідну тематику, як «Ніч науки», «Час коду» тощо.

На зазначеному етапі експериментальної роботи реалізовувалася також перша організаційно-дидактична умова – *забезпечення спеціальної підготовки викладачів до реалізації змішаного навчання здобувачів вищої філологічної освіти*. Для викладачів було проведено науково-методичні семінари («Використання кейс-методу в процесі підготовки майбутніх філологів», «Особливості підготовки та проведення лекцій онлайн», «Диджиталізація освіти як вимога ХХІ ст.», «Сучасні інструменти та технології онлайн-навчання»), майстер-класи в онлайн і офлайн-форматах («Створення віртуального навчального середовища на платформі Moodle», «Організація самостійної роботи студентів у процесі здійснення змішаного навчання», «Створення інтерактивного контенту», «Забезпечення зворотного зв'язку у змішаному навчанні за допомогою онлайн-сервісу

Mentimeter і мультимедійного ресурсу Padlet», «Можливості сервісів Zoom та Meet, створення відеоконференцій», «Ознайомлення з сервісами Trello, Edpuzzle», «Використання цифрових інструментів», «Асинхронні й синхронні методи навчання», «Як створити QR код», «Створення Google-анкет», «Особливості організації поточного та модульного контролю навчально-пізнавальної діяльності здобувачів», «Алгоритм створення перевернутого уроку», «Методика використання моделі "перевернутий клас"», «Методика реалізації моделей змішаного навчання "ротаційна", "гнучка", "особистісно орієнтована"», «Створення тестів на платформі Kahoot» тощо), онлайн-консультації, педагогічні майстерні, воркшопи, коуч-сесії, ярмарок педагогічних ідей, а також гостьові лекції з обміну досвідом, які читали викладачі з інших закладів вищої освіти. Викладачі також самостійно переглянули освітні мінісеріали: «Онлайн-сервіси», «Для активних громадян», «Диджитал», «COVID-19», а потім колективно обмінялися власними враженнями.

На *дієво-процесуальному* етапі реалізації змішаного навчання відбувалося безпосереднє формування у студентів визначених у Стандарті вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» знань, умінь, компетентностей, а також особистісних якостей, необхідних для успішного здійснення змішаного навчання. Зокрема, найбільш складні в технологічному плані завдання виконували студенти групи E₁, які ще на початку експерименту демонстрували достатню обізнаність у галузі комп'ютерних і, зокрема, цифрових технологій. Цим учасникам надавалися додаткові повноваження під час організації групової роботи решти студентів: вони виступали консультантами для членів груп E₂ і E₃, виконували функції керівників мікрогруп, їх залучали до складання кросвордів і ребусів онлайн тощо. Консультації для студентів указаної групи проводилися при необхідності за їхньою власною ініціативою.

Для членів групи E₂ проводили додатковий інструктаж та консультування щодо виконання навчальних завдань чи участі в інших освітніх заходах у форматі онлайн. Їм пропонували виконувати диференційовані завдання з урахуванням їхнього рівня володіння цифровими технологіями, причому поступово технологічна складність цих завдань зростала. Зауважимо, що студентам із групи E₃ викладачі надавали постійну педагогічну підтримку, причому багато часу відводили на проведення індивідуальних онлайн і офлайн-консультацій. Крім того, для цих студентів призначалися консультанти з групи E₁, які оперативно допомагали їм долати наявні труднощі. Для ліквідації вад у знаннях та вміннях членів групи E₃ організовувались також різні види їхньої навчальної діяльності в парах зі студентами групи E₁ (наприклад, створення групового навчального чи дослідницького проекту та його онлайн-презентація тощо).

На другому етапі впровадження розробленої дидактичної системи реалізовувалась друга визначена організаційно-дидактична умова, що передбачала *створення комбінованого освітнього середовища*. У дослідженні на основі врахування точок зору різних авторів (Т. Бережна, О. Ващенко, О. Кабацька та ін.) визначено, що це середовище містить три складника: матеріально-технічний, особистісно-психологічний і змістовно-технологічний. Так, матеріально-технічний складник включає інфраструктуру закладу вищої освіти й технічне устаткування

спеціальних кабінетів та їх відповідного комп'ютерного забезпечення, причому вони мають відповідати санітарно-гігієнічним та естетичним вимогам. Викладачі мали достатньо широкі можливості щодо вибору комп'ютерної та інших видів апаратури, а як наслідок – упровадження всіх указаних раніше моделей змішаного навчання.

Особистісно-психологічний складник зазначеного середовища забезпечував створення сприятливих умов для роботи всіх учасників освітнього процесу, їхню адаптацію до нової для них організації освітнього процесу, своєчасне усунення психологічних бар'єрів, здійснення підтримки працездатності суб'єктів навчання, запобігання в молодих людей виснаженню, перевтоми тощо. Крім того, продумувалося педагогічно грамотне чергування занять і відпочинку, обирався оптимальний час для проведення навчання в онлайн (синхронному) та офлайн (асинхронному) режимах.

Змістовно-технологічний складник включав зміст освіти, обрані технології, методи, форми, засоби змішаного навчання, його відповідне дидактичне та методичне забезпечення. Цей складник середовища давав змогу системно поєднати в освітньому процесі синхронні (лекції, конференції, обговорення проблемних ситуацій, форум, чат тощо) й асинхронні (перегляд у записі відеолекцій, виконання самостійної роботи, виконання завдань в інтерактивних робочих листах), словесні (відеолекція, відеоконференція, форум, чат), наочні (мультимедійні презентації, скрайбінг, подкасти, перегляд навчальних відеоматеріалів, фрагментів документальних і художніх фільмів тощо) та практичні (виконання практичних завдань і вправ, вебінари, віртуальні лабораторії, віртуальні світи тощо) методи навчання студентів-філологів.

Зокрема, наявність зазначеного складника давала викладачам змогу створювати інтерактивний контент та здійснювати фітбек за допомогою цифрових сервісів та платформ (Classroom, Trello, Edpuzzle, Flipgrid, Padlet, Mentimeter, Moodle), додаткових месенджерів (Viber, Telegram, Messenger, WeChat). Для підвищення ефективності роботи викладачів та студентів у розроблених для них методичних рекомендаціях визначався алгоритм цієї роботи та покрокові інструкції щодо її організації на зазначених сервісах та платформах, що сприяло оволодінню учасниками освітнього процесу необхідними знаннями та вміннями.

На **контрольно-коригувальному** етапі проводилася діагностика стану освітнього процесу й навчальних досягнень студентів-філологів, здійснювалося порівняння цих досягнень з вимогами нормативних документів, при необхідності проводилася коригувальна робота. Так, для здійснення поточного контролю результатів навчальної діяльності студентів викладачі застосовували автоматизовані тести, перевіряли виконані студентами різномірневі індивідуальні та групові завдання, написані творчі роботи (есе, твори), складані глосарії до вивчених тем, підготовлені проекти тощо.

Підсумковий та семестровий контроль академічних результатів навчання здобувачів відбувався під час складання заліків та іспитів, захисту бакалаврських та магістерських робіт, подання звітів про проходження практики тощо в усній та письмовій формі. Для оцінювання академічних досягнень широко застосовувалися онлайн-платформи та мультимедійні сервіси: Classroom (звітність практики),

Trello, Mural (групова та індивідуальна проектна робота, самотійна робота), Edpuzzle (самотійна робота), Flipgrid (запис відеовідповідей від 15 до 90 с), Canva, Genially (створення скрінкастів, презентацій, інфографіки), Padlet (проектна робота), Moodle (проведення іспитів, автоматизовані тести), Zoom, Meet (організація відеоконференцій, проведення оглядових лекцій, консультацій до іспиту), Google (тестові завдання), Viber, Telegram, Messenger (ведення чату), Liveworksheets, Wizer (самотійна робота в інтерактивних робочих листах), PlayPosit (перегляд відеолекцій та виконання завдань) тощо.

Для діагностики стану освітнього процесу та навчальних досягнень студентів-філологів використовувалися також різні діагностичні методи (спостереження, анкетування, бесіди, незалежне оцінювання, ранжування тощо), а також діагностичні методики (методика «Визначення життєвих цінностей особистості» (Must-тест)» (П. Іванов, О. Колобова), «Методика вивчення чинників привабливості професії» (В. Ядова, модифікація Н. Кузьміної, А. Реан), «Діагностика вербальної й невербальної креативності» (Дж. Гілфорд, П. Торенс, модифікація О. Тунік), «Діагностика особистісної креативності» (О. Тунік) тощо. Діагностика відбувалася за допомогою використання представлених у діагностично-результативному блоці системи критеріїв і показників навчальних досягнень студентів, а також визначеного діагностичного інструментарію.

На вказаному етапі також реалізовувалася третя організаційно-дидактична умова: *поєднання моніторингу та самомоніторингу навчальних досягнень студентів засобами змішаного навчання*. Зокрема, такий самомоніторинг відбувався через онлайн-тестування здобувачів, складання ними електронного портфолію, заповнення дидактичних ребусів та кросвордів тощо.

На контрольному етапі експерименту проводився аналіз і узагальнення отриманих результатів. Зокрема, на рис. 2 і 3 представлено узагальнені результати діагностики рівнів сформованості навчальних досягнень студентів на констатувальному й контрольному етапах експерименту.

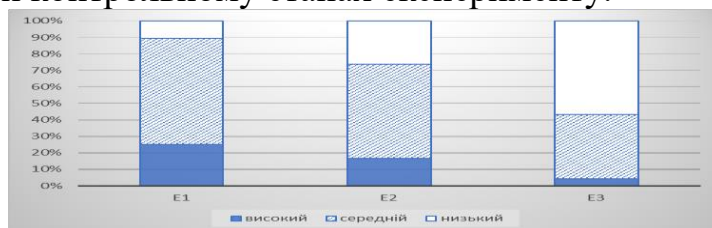

Рис. 2 Рівні сформованості навчальних досягнень студентів експериментальних груп E₁, E₂, E₃ на констатувальному етапі експерименту

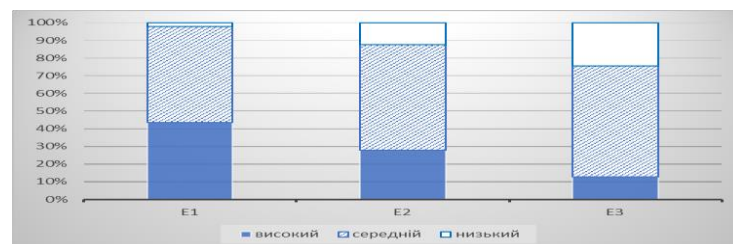

Рис. 3 Рівні сформованості навчальних досягнень студентів експериментальних груп E₁, E₂, E₃ на контрольному етапі експерименту

Вірогідність результатів експериментальної роботи доведена засобами математичної статистики з використанням критеріїв Пірсона й Стюдента.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано новий теоретичний підхід до розв'язання наукової проблеми реалізації змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти. Результати проведеного теоретико-експериментального дослідження підтвердили правомірність його вихідних концептуальних положень і правильність сформульованої гіпотези, що стало підставою для таких висновків:

1. З'ясовано стан наукової розробленості проблеми реалізації змішаного навчання у закладах вищої освіти. За висновками вчених (В. Биков, Ч. Ведемаєр, М. Кадемія, В. Кухаренко та ін.), змішане навчання зародилося в надрах дистанційного навчання, що пройшло тривалий процес історичного розвитку через етапи «докореспондентського» й «кореспондентського навчання», «однобічної комунікації» й «двобічної аудіо- та відеокомунікації» та знаходиться зараз на етапі «інтерактивних комп'ютерних телекомунікаційних мереж». Активно використовувати змішане навчання у вищій школі почали з початку XXI ст. у зв'язку з розвитком цифрових технологій. В умовах пандемії COVID-19, що охопила людство в останні роки та спричинила введення карантинних обмежень, змішане навчання зайняло у вищій школі провідне місце, даючи змогу оптимально поєднати в собі переваги традиційної й дистанційної освіти.

2. Науково обґрунтовано концепцію дослідження, підґрунтя якої складають ідеї про те, що: 1) педагогічно виправдане здійснення змішаного навчання забезпечує підвищення якості вищої філологічної освіти; 2) для можливості оптимального сполучення різних традиційних та інноваційних методів і форм організації процесу навчання студентів філологічного профілю в онлайн і офлайн-форматах виникає потреба в розробленні й реалізації цілісної системи змішаного навчання здобувачів вищої філологічної освіти. На основі врахування теоретичних положень провідних науковців (В. Бондар, Н. Бібік, С. Гончаренко, Н. Кононець, І. Осадченко, В. Прошкін та ін.) визначено, що концепція дослідження містить чотири концепти.

Так, методологічний концепт складають основоположні теоретичні положення про діалектичний взаємозв'язок педагогічних об'єктів, особистість студента як суб'єкта навчальної діяльності та його розвиток в освітньому процесі, фундаментальні ідеї системно-синергетичного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного, ресурсного, ергономічного, герменевтичного та середовищного підходів. Теоретичний концепт забезпечують дидактичні засади здійснення освітнього процесу й, зокрема, змішаного навчання, висновки фахівців про моделі, методи й засоби реалізації цього навчання в закладах вищої освіти, специфіку здійснення вищої філологічної освіти. Методичний концепт дослідження пов'язаний із розробленням та впровадженням навчально-методичного забезпечення реалізації дидактичної системи змішаного навчання студентів-філологів у вищій школі. Практичний концепт забезпечує перевірку ефективності

розробленої дидактичної системи змішаного навчання студентів-філологів у вищій школі та визначення практичних підходів до здійснення цього процесу.

3. На підставі аналізу наукової літератури розкрито суть змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей як цілеспрямованої взаємодії здобувачів вищої філологічної освіти та викладачів, що забезпечує досягнення сформульованих завдань освітнього процесу з урахуванням специфіки філологічного знання й яке передбачає оптимальне поєднання навчальної діяльності її суб'єктів у режимі онлайн та офлайн.

Визначено основні моделі змішаного навчання: «ротаційна модель» (передбачає поділ усієї запланованої для студентів навчальної роботи на окремі частини, кожна з якої вони мають виконати на попередньо визначеній «станції» відповідно до інструкцій викладача); «гнучка модель» (здобувачі виконують навчальну діяльність під керівництвом закріпленого викладача відповідно за її попередньо складеним індивідуальним графіком); «особистісно орієнтована модель» (передбачає вивчення студентами навчального курсу повністю в онлайн-режимі під керівництвом педагога, який теж працює лише в режимі онлайн); «модель збагаченого віртуального середовища» (вимагає вивчення студентами навчального курсу спочатку очно з допомогою викладача, а потім дистанційно шляхом опанування решти навчального матеріалу в режимі онлайн).

4. Розкрито специфіку організації змішаного навчання здобувачів вищої філологічної освіти, що проявляється в необхідності врахування психолого-фізіологічних (студентський вік є сензитивним періодом для становлення інтелектуальної системи людини, розвитку її вищих психічних функцій), соціальних (активний розвиток самосвідомості, моральних і естетичних почуттів, стабілізація характеру, оволодіння всіма соціальними функціями дорослого члена суспільства), індивідуальних особливостей студентів та специфіки самого філологічного знання (вивчення філологічних навчальних дисциплін спрямоване на формування певних знань і способів діяльності здобувачів, набуття ними досвіду соціально значущих емоційно-ціннісних ставлень; людина є суб'єктом і водночас його об'єктом дослідження; вивчення світу людини і явищ культури, що відображені в словесних пам'ятках, тобто в мові та в літературних джерелах); спрямованості на формування у здобувачів визначених у нормативних документах компетентностей на основі дотримання загальних вимог до реалізації вищої освіти; забезпеченні оволодіння всіма учасниками освітнього процесу вмінь роботи в режимі онлайн.

5. Розроблено й теоретично обґрунтовано дидактичну систему змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти, що включає такі блоки: концептуально-цільовий (мета, завдання, науково-методологічні підходи, функції системи, принципи реалізації змішаного навчання студентів-філологів); змістовно-технологічний (структурні компоненти навчальних досягнень студентів, етапи й організаційно-дидактичні умови реалізації змішаного навчання здобувачів, відповідний дидактичний інструментарій: моделі, методи, форми, засоби навчання); діагностично-результативний (критерії, показники, рівні, методи діагностики й діагностичні методики, а також очікуваний результат реалізації системи). Виявлено

організаційно-дидактичні умови, що забезпечують ефективну реалізацію змішаного навчання студентів філологічного профілю: створення комбінованого освітнього середовища; здійснення спеціальної підготовки викладачів до реалізації змішаного навчання здобувачів вищої філологічної освіти; забезпечення поєднання моніторингу та самомоніторингу навчальних досягнень студентів засобами змішаного навчання.

Уточнено змістове наповнення структурних компонентів навчальних досягнень студентів філологічного профілю: мотиваційно-цільового (сформованість у студентів-філологів мотивів щодо реалізації змішаного навчання та підвищення власного рівня навчальних досягнень, здатності формулювати й досягати поточні цілі в процесі змішаного навчання), когнітивно-процесуального (засвоєння здобувачами визначених у державному освітньому стандарті знань, умінь, компетентностей, а також потрібних для онлайн-навчання знань та вмінь), особистісно-ціннісного (сформованість у студентів необхідних для змішаного навчання особистісних якостей: наполегливості, уважності, емоційності, стійкості, самостійності, рефлексивності, комунікабельності, а також ціннісного ставлення до змішаного навчання). Визначено, що процес змішаного навчання студентів-філологів реалізується за такими етапами: організаційно-мотиваційний (обрання оптимального дидактичного інструментарію, розроблення відповідних навчальних та методичних матеріалів; розвиток у здобувачів мотивів та ціннісного ставлення до змішаного навчання й власних навчальних досягнень); дієво-процесуальний (формування у студентів визначених знань, умінь, компетентностей, особистісних якостей); контроль-коригувальний (діагностика стану освітнього процесу та навчальних досягнень студентів-філологів, за необхідності внесення в цей процес відповідних змін).

6. Створено навчально-методичне забезпечення реалізації дидактичної системи змішаного навчання студентів-філологів, що включає: розроблені автором навчально-методичні комплекси, комплекти диференційованих навчальних завдань, збірник тестових завдань, комплекти онлайн-тестів, презентації, плани лекційних занять у режимі веб-конференції; інструкції зі створення онлайн-дошки, QR-кодів, тегів, ментальних карт, майданчиків зворотного зв'язку; інформаційно-дорадчий блок із використання навчальної інфографіки; авторський навчальний онлайн-контент, який представлено на платформах Edpuzzle, Trello, Moodle, Classroom; методичні рекомендації для студентів та викладачів із реалізації змішаного навчання тощо.

7. Експериментально перевірено ефективність дидактичної системи змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей. Зокрема, у студентів усіх експериментальних груп зросла навчальна мотивація, набуло більш стійкого характеру позитивне ціннісне ставлення до цього процесу, констатовано позитивну динаміку в стані сформованості визначених особистісних якостей. Слід також відзначити, що відбулися позитивні зміни в рівні сформованості у студентів визначених у державному освітньому стандарті знань, умінь, компетентностей. Загалом збільшилася кількість осіб із високим рівнем навчальних досягнень: у групі E_1 – на 18,3 %, у групі E_2 – на 11,2 %, групі E_3 – на 8,5 %. У свою чергу,

зменшилася кількість студентів із низьким рівнем навчальних досягнень: у групі Е₁ – на 8,6 %, у групі Е₂ – на 13,8 %, у групі Е₃ – на 32,4 %.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання постійного оновлення дидактичного, програмно-технологічного та методичного забезпечення змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей, в умовах подальшої диджиталізації вищої освіти формування в усіх учасниках освітнього процесу цифрової компетентності, а також проведення компаративістичних досліджень щодо здійснення змішаного навчання майбутніх фахівців-філологів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії

1. Собченко Т. М. Змішане навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти: історія, теорія, практика, перспективи: монографія. Харків: СГ НТМ «Новий курс». 2021. 374 с.

2. Sobchenko T. M. Theoretical issues of the development of innovative schools in Ukraine in the second half of the 20th century Educational Studios: Theory and Practice: monograph / Edit. I. M. Trubavina, S. T. Zolotukhina. Prague-Vienna : Premier Publishing. 2018. P. 146–153.

3. Sobchenko T., Bashkir O., Kniaz H. Study of pedagogical research methodology in modern institution of higher pedagogical education of higher pedagogical education. *Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School* : monograph / Edit. I. F. Prokopenko, I. M. Trubavina. OKTAN PRINT s.r.o., Prague. 2020. P. 545–556. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 545–549).

Наукові праці у фахових виданнях України

4. Собченко Т., Башкір О. Діагностика стимулів підвищення кваліфікації вчителів. *Інженерні та освітні технології [Електронне видання]*. 2019. № 3, т. 7. С. 29–39. URL: <http://eetecs.kdu.edu.ua> (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 29–35).

5. Собченко Т. М., Башкір О. І., Цапко А. М. Форми виховної роботи класного керівника в ЗСО. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах*. 2020. Вип. 68, т. 1. С. 50–55. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 50–52).

6. Собченко Т. М. Підготовка майбутніх педагогів до інноваційної професійної діяльності. *Педагогіка та психологія*. 2020. Вип. 63. С. 159–167. (INDEX COPERNICUS).

7. Собченко Т. М., Доценко С. О. Цифрова компетентність майбутнього фахівця філологічного та природничого профілю. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2019. Вип. 53. С. 40–55. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 46–55).

8. Собченко Т. М. Діагностика рівнів готовності студентів-філологів до використання хмарних технологій у професійній діяльності. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2020. Вип. 54. С. 40-55.

9. Собченко Т. М., Партола В. В., Смоляннюк Н. М. Поняття ціннісного ставлення майбутніх педагогів до професійної діяльності. *Теорія і методика професійної освіти*. 2020. Вип. 21, т. 2. С. 162–168. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 166–168).

10. Собченко Т. М. Методи, принципи та засоби реалізації змішаного навчання майбутніх учителів-філологів у закладах вищої освіти. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2020. Вип. 12. С. 198–213.

11. Собченко Т. М. Змішане навчання як засіб активізації адаптивних процесів у вищій педагогічній освіті. *Адаптивне управління: теорія і практика [Електронне видання]*. Серія «Педагогіка». 2020. Вип. 9 (17). URL : <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/340>

12. Собченко Т. М. Досвід використання інформаційно-комунікаційних технологій при викладанні педагогічних дисциплін. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету Педагогічні науки*. 2020. Вип. 44. С. 71–78.

13. Собченко Т. М., Гончарук В. В., Вітенко В. А., Люльчак С. Ю. Інноваційні процеси у вищій школі освіти окремих країн світу й України. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Серія 5 Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 80. т. 1. С. 75-80. (INDEX COPERNICUS). (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 77–79).

14. Собченко Т. М., Марцин С. О. Реалізація дидактичної системи змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 36. С. 246–250. (INDEX COPERNICUS). (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 246–248).

15. Собченко Т. М. Витоки проблеми реалізації змішаного навчання у закладах вищої освіти в сучасній педагогічній теорії та практиці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 37, т. 3. 2021. С. 205–210 (INDEX COPERNICUS).

16. Собченко Т. М. Реалізація функційно-структурної системи змішаного навчання студентів-філологів. *Адаптивне управління: теорія і практика [Електронне видання]*. Серія «Педагогіка». 2021. Вип. 11 (21). URL : <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/377/328>

17. Sobchenko T. Choice of blended learning models for higher pedagogical education students. *Physical and Mathematical Education*. 2021. Issue 2 (28). P. 17–21. (INDEX COPERNICUS).

18. Собченко Т. М. Формування цифрової компетентності в підготовці майбутніх учителів в Україні та КНР. *Науковий Вісник МДУ*. Серія «Педагогіка та психологія». 2021. № 1, т. 7. С. 103–112.

19. Собченко Т. М., Шен Ц. Організація змішаного навчання у підготовці майбутнього вчителя в Україні та КНР *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021.

Вип. 79. С. 113-117. (INDEX COPERNICUS). (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 113–115).

20. Собченко Т. М. Проблема реалізації змішаного навчання у закладах вищої освіти в сучасній педагогічній теорії та практиці: стан розробленості. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 33, т.1. С. 120–123. (INDEX COPERNICUS).

21. Собченко Т., Ворожбіт-Горбатюк В., Зозуля К. Науковий гурток в реалізації ідеї навчання через дослідження здобувачів першого бакалаврського рівня вищої освіти (з досвіду ХНПУ імені Г.С. Сковороди). *Теорія та методика навчання та виховання*. 2021. Вип. 50. С. 19–29. (INDEX COPERNICUS). (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 19–23).

22. Собченко Т. М. Змішане навчання: поняття та завдання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. Вип. 75, т. 3. С. 73–76. (INDEX COPERNICUS).

23. Собченко Т. М. Теоретичне обґрунтування дидактичної системи змішаного навчання студентів вищої освіти філологічних спеціальностей. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. Вип. 4 (108). С. 232–240.

24. Собченко Т. М. Методологічні засади дослідження проблеми здійснення змішаного навчання студентів-філологів. *Інноватика у вихованні*. 2021. Вип. 13, т. 1. С. 213-220. (INDEX COPERNICUS).

25. Собченко Т. М. Використання цифрових інструментів у післядипломній педагогічній освіті. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка, соціальна робота»*. 2021. Вип. 1 (48). С. 384–386.

26. Собченко Т. М. Формування професійної компетентності майбутніх учителів в умовах змішаного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35, т. 5. С. 282–287. (INDEX COPERNICUS).

Наукові статті в зарубіжних виданнях

27. Sobchenko T. Peculiarities of the organization of models of mixed education of students-philologist in higher education's institutions. *Social and Human Sciences*. (<https://issn2391-4165.webnode.com.ua/>), 2021. 02 (30). Available at: https://issn2391-4164.blogspot.com/p/22_15.html

28. Sobchenko T. Use of interactive teaching methods during the study of pedagogical disciplines in higher education institutions. *Polish science journal International science journal*. 2021. Issue 4 (37). P. 3. Warsaw. P. 70–75.

29. Sobchenko T. The role and significance of personal-activity approach in the implementation of mixed learning of students of philological specialties. *Polish science journal International science journal*. Issue 5 (38), p. 3. Warsaw. 2021. P.93–98.

30. Собченко Т. М. Специфіка здійснення змішаного навчання майбутніх учителів-філологів у закладах вищої педагогічної освіти. *Virtus: Scientific journal*. 2021. Zhurba. April № 53. P. 43–45.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

31. Собченко Т. М. Специфіка побудови підручників з педагогіки як засобу педагогічно-професійної підготовки майбутніх учителів. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія практика: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конфер. (Харків, 11 квітня 2017 р.)*. Харків:

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2017. С. 187–189.

32. Собченко Т. М. Інноваційні технології / прийоми : змішане навчання, перевернутий клас. *Реалізація концепції «Нова українська школа» в контексті виконання Закону України «Про освіту»*: матер. серпнева педагог. конфер. працівників освіти Московського району, (Харків, 29 серпня 2019 р.). Харків, 2019. С. 23.

33. Собченко Т. М. Організація інтерактивного навчання у ЗЗСО як умова ефективності освітнього процесу. *Психолого-педагогічні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. (Київ, 31 січня–1 лютого 2020 р.). Київ, 2020. С. 90–93.

34. Собченко Т. М., Судакова Н. В. Університетсько-шкільний кластер як модель нового освітнього простору. *Університетсько-шкільні кластери: світовий досвід та перспективи його адаптації в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 14 лютого 2020 р.). Харків: Народна українська академія, 2020. С. 162–166. (INDEX COPERNICUS).

35. Собченко Т. М. Сутність формування університетсько-шкільних кластерів. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів, докторантів, молодих учених, (Харків, 14 травня 2020 р.). Харків, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2020. С. 330–332.

36. Собченко Т. М. Інноваційна освітня діяльність вчителя нової української школи. *II Шкловські читання «Проблеми сучасних природничо-математичних наук та методик їх викладання*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет конфер. (Глухів, 28–29 жовтня 2020 р.). Глухів, 2020. С. 86–87.

37. Sobchenko T. Diagnosis of the results of mixed learning of students-philologists in the higher education institutions. *Actual Problems of Social Sciences*: materials of the IX international scientific confer. (Poland, January 2021), Poland : Edited by Valery Bebyk and Wojciech Pomykalo. NSG, 2021. Available at: <https://nsg-conferences-issn-2391-4164.blogspot.com/p/sobchenko-tetyana-2021-diagnosis-of.html>

38. Собченко Т. М. Зміна ролі викладача закладу вищої освіти у дистанційному навчанні. *Інноваційні педагогічні технології в цифровій школі*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер. молодих учених, (Харків, 13–14 травня 2021 р.). Харків, 2021. С. 168–170.

39. Собченко Т. М. Організація зворотного зв'язку у очному та дистанційному навчанні. *Безперервний професійний розвиток педагогів в умовах реформування системи освіти*: матер. всеукр. практ. онлайн конфер. (Київ, 23–24 квітня 2021р.). Київ, 2021. URL : <https://hub.atoms.com.ua/>

40. Собченко Т. М. Інструменти для змішаного навчання. Trello, EdPuzzle, Google, Microsot, Moodle. *Особливості впровадження інноваційних освітніх технологій ЗЗСО*: матеріали всеукр. практ. онлайн конфер. (Київ, 20-21 березня 2021р.). Київ, 2021. URL: <https://hub.atoms.com.ua/>

41. Собченко Т. М. Технологія «Перевернутий клас» в умовах змішаного навчання. *Використання педагогічних технологій у ЗЗСО і ЗПТО*: теорія і

практика: матеріали Всеукр. практ. онлайн конфер. (Київ, 19–20 лютого 2021 р.). URL: <https://hub.atoms.com.ua/>.

42. Собченко Т. М., Судакова Н. В. Сучасні вектори взаємодії університету та школи. *Абітурієнтське середовище періоду глокалізації: шляхи формування та тенденції розвитку*: матеріали XIX міжнар. наук.-практ. конфер. (Харків, 12 лютого 2021 р.). Харків: Народна українська академія, 2021. С. 159–162. (INDEX COPERNICUS).

43. Собченко Т. М. Використання технології «перевернутий клас» як моделі змішаного навчання. *Стан освітнього процесу в умовах викликів сьогодення*: матеріали XIX міжнар. наук.-практ. конфер. (Дніпро, 12 лютого 2021 р.). Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021. С. 76–78.

44. Собченко Т. М., Пивоварова О. М. Переваги та недоліки реалізації змішаного навчання майбутніх учителів-філологів у закладах вищої педагогічної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конфер. (Харків, 31 березня–2 квітня 2021 р.). Харків: «Мітра», 2021. т. 1. С. 133–137.

45. Собченко Т. М. Використання хмарних технологій у організації змішаного навчання майбутніх учителів-філологів у закладах вищої педагогічної освіти. *Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук*: матеріали міжнар. наук.-практ. конфер. (Київ, 5–6 березня 2021 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2021. С. 56–58.

46. Собченко Т. М., Доценко С. О., Лебедева В. В. Використання цифрового контенту в освітньому процесі ЗВО. *Сучасні інформаційні технології в освіті і науці*: матер. III всеукр. наук. інтернет-конфер. (Умань, 26–27 березня 2021 р.). Умань: Візаві, 2021. С. 87–90.

47. Собченко Т. М., Кін О. М. Використання коучингових технологій у підготовці майбутнього вчителя. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конфер. (Харків, 31 березня – 2 квітня 2021 р.). Харків: Харківський національний педагогічний університет «Стиль-Издат», 2021. т. 2. С. 187–190.

48. Собченко Т. М., Доценко С. О., Гавриш І. В. Організація зворотного зв'язку у змішаному навчанні. *Підготовка педагогів до професійної діяльності в умовах змішаного навчання*: матеріали Всеукраїнської наук.-практич. конфер. (Рівне, 20–21 травня 2021 р.). Рівне: РВВ РДГУ, 2021. С. 111–112.

49. Собченко Т. М. Цифрова компетентність як ключова компетентність здобувача вищої освіти. *Соціальні аспекти військово-професійної діяльності сектора безпеки і оборони: виклики сьогодення*: матеріали I міжнар. наук.-практич. онлайн конфер. (Харків, 20 травня 2021 р.). Харків: НА НГУ, 2021. С. 301–303.

50. Собченко Т. М. Використання цифрових інструментів у післядипломній педагогічній освіті. *Андрагогічний підхід у педагогічних дослідженнях*: матеріали наук.-практич. вебінару, (Київ–Харків, 20 квітня 2021р.). Київ–Харків, 2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/1oGy3xxVdy-fHA2ne2Vx9xIdPBWTOiGel/view>

51. Собченко Т. М. Реалізація змішаного навчання майбутніх філологів у ЗВО. *Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє*: матеріали VII

всеукр. наук.-практич. конфер. з міжнародною участю, (Харків, 16–17 квітня 2021 р.). Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2021. URL: <https://dist.karazin.ua/news/show/vii-vseukrayinska-naukovo-praktichna-konferenciya-z-mizhnarodnoyu-uchastyu-distancijne-navchannya-start-iz-sogodennya-v-majbutnye>

52. Собченко Т. М., Торгашова А. В. Шляхи активізації пізнавальної діяльності школярів на уроках української мови. *Наукова-дослідна робота студентів як чинник удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя*. 2010. Віровець Л. П. «Апостроф», Вип. 3, С.146–151. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 146–150).

53. Собченко Т. М., Єфімова Ю. В. Роль наукових шкіл у житті кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ХНПУ імені Г. С. Сковороди. *Нові технології навчання*. 2015. Інститут інноваційних технологій змісту освіти МОН України. Вип. 86. ч. 1, С. 219–221. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 219–220).

54. Собченко Т. М., Башкір О. І. Харківські інноваційні школи (довідник). Довідник для студентів, аспірантів, докторантів, викладачів / За заг. редакцією д.п.н., проф. С.Т. Золотухіної. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. 72 с. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 1–60).

55. Собченко Т. М., Башкір О. І., Васильєва С. О. Дидактика (навчально-методичний посібник) : навчально-методичний посібник / За заг. редакцією д.п.н., проф. С. Т. Золотухіної. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. 163 с. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 108–163).

56. Собченко Т. М., Зеленська Л. Д. Збірник тестових завдань для діагностування та оцінювання навчальних досягнень здобувачів освітнього ступеня «магістр» з навчальної дисципліни «Педагогіка» / уклад. Т. М. Собченко, Л. Д. Зеленська. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2017. 126 с. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 37–118).

57. Методичні рекомендації до проведення педагогічної практики для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня другого року навчання / Балацінова А. Д. та ін.; за заг. ред. С. Т. Золотухіної. Харків: Планета-принт, 2019. 45 с. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 34–41).

58. Методичні рекомендації для здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня другого року навчання. Безперервна педагогічна практика / Балацінова А. Д. та ін.; за заг. ред. С. Т. Золотухіної. Харків: Планета-принт, 2019. 42 с. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 22–30).

59. Методичні рекомендації до проведення педагогічної практики для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 3 та 4 року навчання. Безперервна педагогічна практика / Балацінова А. Д. та ін.; за заг. ред. С. Т. Золотухіної. Харків: Планета-принт, 2019. 44 с. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 32–44).

60. Методичні рекомендації самостійної роботи з навчальної дисципліни «Педагогіка. Модуль Педагогіка вищої школи» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти / Рибалко Л. С. та ін.; за заг. ред.

Золотухіної С. Т. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. 34 с. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 26–34).

61. Методичні рекомендації до семінарських занять з модуля «Педагогіка НУШ» навчальної дисципліни «Інформаційно-педагогічні студії» / Н. Борисенко та ін. Харків: ХНПУ, 2021. 24 с. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 19–24).

62. Провайдинг цифрового освітнього середовища. Методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Собченко Т., Доценко С., Ворожбіт-Горбатюк В., Лебедева В. Харків, 2021. 36 с. (Особистий внесок Т. М. Собченко: С. 27–36).

АНОТАЦІЇ

Собченко Т. М. Дидактична система змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання. – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2021.

У дисертації цілісно досліджено й розв'язано актуальну науково-прикладну проблему змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти на засадах системно-синергетичного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного, ресурсного, ергономічного, герменевтичного та середовищного підходів. З'ясовано стан теоретичної та практичної розробленості проблеми змішаного навчання студентів-філологів у закладах вищої освіти. Розкрито суть змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей, з'ясовано специфіку здійснення цього процесу. Проаналізовано основні моделі змішаного навчання. Уточнено змістове наповнення структурних компонентів навчальних досягнень здобувачів вищої філологічної освіти. Розроблено й теоретично обґрунтовано дидактичну систему змішаного навчання студентів філологічних спеціальностей у закладах вищої освіти, що включає концептуально-цільовий (мета, завдання, концепція, науково-методологічні підходи, функції, принципи); змістовно-технологічний (структурні компоненти навчальних досягнень здобувачів, етапи й організаційно-дидактичні умови реалізації змішаного навчання, відповідний дидактичний інструментарій), діагностично-результативний (критерії, показники, рівні, методи діагностики й діагностичні методики, очікуваний результат) блоки. Створено навчально-методичне забезпечення дидактичної системи змішаного навчання студентів-філологів.

Ключові слова: змішане навчання, дистанційне навчання, студенти, філологічна спеціальність, навчальні досягнення, дидактична система, заклад вищої освіти.

Собченко Т. Н. Дидактическая система смешанного обучения студентов филологических специальностей в учреждениях высшего образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. – Полтавский национальный университет имени В. Г. Короленко. – Полтава, 2021.

В диссертации комплексно исследованы и решены актуальные научно-практические проблемы смешанного обучения студентов филологических специальностей в учреждениях высшего образования на основе системно-синергетического, компетентностного, личностно-деятельностного, ресурсного, эргономического, герменевтического и средового подходов. Выяснено состояние теоретической и практической разработанности проблемы смешанного обучения студентов-филологов в учреждениях высшего образования. Раскрыта суть и проанализированы основные модели смешанного обучения студентов филологических специальностей, раскрыта специфика осуществления этого процесса. В работе уточнено содержательное наполнение структурных компонентов учебных достижений соискателей высшего филологического образования. Разработана и теоретически обоснована дидактическая система смешанного обучения студентов филологических специальностей в учреждениях высшего образования, которая включает концептуально-целевой (цель, задачи, концепция, научно-методологические подходы, функции, принципы); содержательно-технологический (структурные компоненты знаний соискателей, этапы и организационно-дидактические условия реализации смешанного обучения, соответствующий дидактический инструментарий), диагностико-результативный (критерии, показатели, уровни, методы диагностики и диагностические методики, ожидаемый результат) блоки. Разработано учебно-методическое обеспечение дидактической системы смешанного обучения студентов-филологов. Эффективность разработанной дидактической системы смешанного обучения студентов высшей школы филологического профиля доказана экспериментальной проверкой.

Ключевые слова: смешанное обучение, дистанционное обучение, студенты, филологическая специальность, учебные достижения, дидактическая система, учреждение высшего образования.

Sobchenko T. M. Didactic system of blended learning of students of philological specialties in the institutions of higher education. – Manuscript.

The dissertation for the scientific degree of doctor of pedagogical sciences on a specialty 13.00.09 – the theory of learning. – V.G. Poltava Korolenko National Pedagogical University. – Poltava, 2021.

In the dissertation the actual scientific and applied problem of blended learning of students of philological specialties in institutions of higher education on the basis of system-synergetic, competence, personal-activity, resource, ergonomic, hermeneutic, environmental approaches. The state of theoretical and practical development of the problem of blended learning of students of philology in higher education institutions is clarified.

Based on different points of view of scientists, it is determined that blended learning is an orderly interaction of teachers and students, which aims to achieve the stated objectives of education and provides an optimal combination of educational activities of its subjects online and offline. The study also clarifies the features of the implementation of blended learning of students of philological profile in higher education: the need to take into account psychological and physiological (student age is

a sensitive period for the formation of the intellectual system, development of its higher mental functions), social (active development in self-consciousness, moral and aesthetic feelings, stabilization of character, mastery of all social functions of an adult member of society), individual characteristics of students and the specifics of the philological knowledge is the subject and at the same time its object of study, provides for the study of the human world and cultural phenomena that are reflected in verbal monuments, in language and in literary sources); focus on the formation of applicants defined in the regulations competencies based on compliance with the general requirements for the implementation of higher education; the need for all participants in the educational process to master online skills. The main models of blended learning («Rotation model», «Flex», «A La Carte», «Enriched Virtual») are analyzed. The content of structural components of educational achievements of higher philological education as a result of this study is specified, namely such: motivational-target (formation of motives of students-philologists on realization of blended learning and increase of own level of educational achievements teaching); cognitive-procedural (assimilation by applicants of knowledge, skills, competencies defined in the state educational standard, as well as knowledge and skills required for online learning); personal-value (formation of personal qualities necessary for blended learning: persistence, attentiveness, emotionality, resilience, independence, reflectivity, sociability, as well as the value attitude to blended learning and its results).

The didactic system of blended learning of students of philological specialties in higher education institutions is developed and theoretically substantiated, which includes the following blocks: conceptual-target (purpose, tasks, scientific-methodological approaches, system functions, principles of blended learning of students of philological specialties); content-technological (structural components of educational achievements of applicants for higher philological education, stages and organizational-didactic conditions of their blended learning, relevant didactic tools: models, methods, forms, teaching aids); diagnostic-effective (criteria, indicators, levels, diagnostic methods and diagnostic techniques, as well as the expected result of the system). The organizational and didactic conditions that ensure the effective implementation of blended learning of students of philological profile: the creation of a combined educational environment; implementation of special training of teachers for the implementation of blended learning of students of philological specialties; providing a combination of monitoring and self-monitoring of students' academic achievements by means of blended learning.

The dissertation work identifies the stages of implementation of blended learning of students of philology: organizational and motivational (selection of optimal didactic tools, development of appropriate educational and methodological materials; development of students of philology motives and values to blended learning); effective-procedural (formation of certain knowledge, skills, competencies, personal qualities in applicants); control and corrective (diagnosis of the state of the educational process and educational achievements of students of philology, if necessary, make appropriate changes in this process).

The didactic system of blended learning of students of philological specialties in higher education institutions is developed and theoretically substantiated, which includes the following blocks: conceptual-target (purpose, tasks, scientific-methodological

approaches, system functions, principles of blended learning of students of philological specialties); content-technological (structural components of educational achievements of applicants for higher philological education, stages and organizational-didactic conditions of their blended learning, relevant didactic tools: models, methods, forms, teaching aids); diagnostic-effective (criteria, indicators, levels, diagnostic methods and diagnostic techniques, as well as the expected result of the system). The organizational and didactic conditions that ensure the effective implementation of blended learning of students of philological profile: the creation of a combined educational environment; implementation of special training of teachers for the implementation of blended learning of students of philological specialties; providing a combination of monitoring and self-monitoring of students' academic achievements by means of blended learning. The dissertation work identifies the stages of implementation of blended learning of students of philology: organizational and motivational (selection of optimal didactic tools, development of appropriate educational and methodological materials; development of students of philology motives and values to blended learning); effective-procedural (formation of certain knowledge, skills, competencies, personal qualities in applicants); control and corrective (diagnosis of the state of the educational process and educational achievements of students of philology, if necessary, make appropriate changes in this process). In the process of scientific research the educational and methodical support of the didactic system of mixed education of students-philologists was created, namely: corresponding educational and methodical complexes, sets of differentiated educational tasks, printed collection of test tasks, sets of online tests, presentations, plans of lectures in web-conference; instructions for creating an online board, QR-codes, tags, mental maps, feedback platforms; information and advisory unit on the use of educational info graphics; author's educational online content, which is presented on the platforms Edpuzzle, Trello, Moodle, Classroom; methodical recommendations for students and teachers on the implementation of blended learning, etc. The effectiveness of the developed didactic system of blended learning of students of philological profile in higher school is proved on the basis of experimental verification.

Key words: blended learning, distance learning, students, philological specialty, educational achievements, didactic system, the institution of higher education.

Підписано до друку 11.08.2021 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times ET. Друк ризографічний.
Умов.-друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим. Замов. № 0312/5-18.
